

Explaining Utopia from the Perspective of Abdolhossein Sanatizadeh Kermani

Mahboobeh Mazarei¹ , and Hamid Reza Saremi²

1. Ph.D. Student in Urban Planning, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. Email: m_mazarei@modares.ac.ir

2. Associate Professor of Urban Planning, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. (Corresponding Author). Email: saremi@modares.ac.ir

Article Info

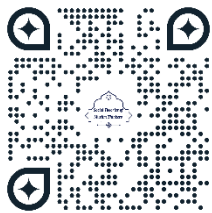
Article type:
Research Article

Article history:
Received: 20 July 2025
Received in revised form: 07 October 2025
Accepted: 25 October 2025
Published online: 21 March 2026

Keywords:
Abdolhossein Sanatizadeh Kermani, Narrative Analysis, *Majma'-e Divanegan*, *Rostam in the 22nd Century*, Utopia.

ABSTRACT

Since ancient times, human beings have sought to envision and realize an ideal society in which justice, spirituality, freedom, and prosperity prevail. Unlike some Western traditions that regard utopia as purely imaginary, Islamic thought generally considers it attainable. Abdolhossein San'atizadeh Kermani can be regarded as one of the earliest utopian writers in Iran. Examining utopia from his perspective illuminates an Iranian intellectual effort to reconcile tradition and modernity. This study explores San'atizadeh's ideas in order to provide a comprehensive interpretation of utopia within the framework of Iranian-Islamic culture, demonstrating that literature, alongside philosophy and religion, can serve as a fertile ground for reconstructing civilizational horizons. To this end, narrative analysis, thematic reading, Spragens' theoretical model, and MAXQDA software are employed. Based on the analysis of three major works, *Majma'-e Divanegan*, *Rostam in the 22nd Century*, and *Ruzegari ke Gozasht*, the study concludes that, in San'atizadeh's view, utopia is a society in which five fundamental pillars, rationality, justice, freedom, nature, and education, interact synergistically to enable both material and spiritual human development.

Cite this article: Mazarei, M., and Saremi, HR. (2026). Explaining Utopia from the Perspective of Abdolhossein Sanatizadeh Kermani. *Social Theories of Muslim Thinkers*, 16(1); 127-151. <https://doi.org/10.22059/jstmt.2025.398981.1810>

© Author(s) retain the copyright.

Publisher: University of Tehran Press.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jstmt.2025.398981.1810>

Introduction and Problem Statement

The concept of “utopia” has long served as a key framework for envisioning an ideal society across different civilizations (Kianfar & Saremi, 2019: 132). In the modern era, thinkers such as Abdolhossein Sanatizadeh Kermani, drawing on Islamic tradition while engaging new socio-historical conditions, sought to articulate an ideal Iranian–Islamic society through literary forms. As one of the earliest utopian writers in Iran, Sanatizadeh reflected the conditions of his contemporary society in his fictional works. In *Majma‘ al-Divanegan* (Assembly of Madmen), he offered one of the first utopian narratives in Persian literature (Karimkhani & Nazari, 2021: 158). What distinguishes Sanatizadeh’s work is not merely its reflection of contemporary realities but also its attempt to formulate an ideal model capable of preserving traditional values while responding to modern demands. In a context where development is often reduced to instrumental rationality, revisiting an ethics-centered and spiritually grounded conception of society becomes essential. Accordingly, this study asks why and how utopia should be re-examined from the perspective of Muslim writers, particularly Sanatizadeh.

His works not only articulate the social and cultural concerns of his time but also provide a platform for proposing utopian models in which justice, freedom, rationality, and progress coexist harmoniously. This study thus argues that literature, like philosophy and religion, constitutes a vital domain for reconstructing civilizational horizons.

The originality of this research lies in several aspects. First, unlike previous studies that have primarily addressed the literary, historical, or social dimensions of Sanatizadeh’s work, this study focuses specifically on the analysis of utopian narratives and seeks to identify their core themes within an Iranian–Islamic context. Second, adopting a thematic approach, it interprets utopia as a framework for critiquing existing conditions and articulating an indigenous model of modernity and progress.

Research Method

This study employs qualitative narrative analysis combined with thematic reading to examine utopia in Sanatizadeh’s works. Three texts—*Majma‘ al-Divanegan* (Assembly of Madmen), *Rostam in the 22nd Century*, and *Ruzegari ke Gozasht* (A Time That Passed)—were analyzed using MAXQDA software to extract key utopian themes.

In addition, Thomas Spragens’ theoretical model was utilized to better understand the relationship between contextual conditions and Sanatizadeh’s intellectual production. The analytical process followed standard stages of thematic narrative analysis: establishing the theoretical framework, data collection and preparation, initial coding, theme refinement, thematic organization, and final interpretation.

Findings

Sanatizadeh lived during the late Qajar period, coinciding with the Constitutional Revolution—an era marked by political despotism, social inequality, scientific and cultural stagnation, and environmental challenges. Administrative corruption, abuse of power, severe class disparities, widespread poverty, and the absence of modern education compelled intellectuals to seek pathways

toward reform. However, a repressive political environment and restrictions on freedom of thought made meaningful change difficult.

Within this context, Sanatizadeh closely observed the crises of his time, which in turn motivated him to envision an alternative social order. His utopian thought thus emerged from lived experience and a critical engagement with the deficiencies of his era.

In works such as *Majma' al-Divanegan* and *Rostam in the 22nd Century*, Sanatizadeh depicts a stagnant, chaotic, and dysfunctional society characterized by corruption, irrationality, moral decay, absence of genuine freedom, and intellectual stagnation. He systematically traces these conditions to their underlying causes. Ignorance and superstition are linked to the lack of modern education and critical rationality; injustice and discrimination stem from administrative corruption and despotic governance; political tyranny suppresses freedom; environmental degradation reflects the failure to rationally manage natural resources; and cultural backwardness results from the inefficiency of traditional educational institutions (maktabkhaneh).

Through this critical analysis, Sanatizadeh connects social crises to their institutional and cultural roots. At the same time, he constructs an image of an ideal society in which these crises are resolved. His writings express both a hope for transformation and a call for structural change, envisioning a transition from a corrupt order to a renewed social reality grounded in justice and rationality..

Conclusion

The analysis of Sanatizadeh's major works demonstrates that, from his perspective, utopia is a society in which five fundamental pillars—rationality, justice, freedom, nature, and education—function in a coordinated and mutually reinforcing manner to enable both material and spiritual human flourishing. He conceptualizes utopia not as an unattainable ideal, but as a realistic, ethical, and achievable future grounded in both individual transformation and social reform.

Importantly, Sanatizadeh moves beyond abstract description by outlining concrete mechanisms for realizing utopia. First, he emphasizes universal and free education as the foundation of social transformation, reflecting his own experience of liberation from traditional educational constraints. Second, he highlights the role of critical rationality and the re-evaluation of inherited values as essential for overcoming ignorance and despotism. Third, he advocates institutional and social justice, envisioning a system in which class, gender, and hierarchical inequalities are replaced by equality and meritocracy.

Fourth, Sanatizadeh proposes a synthesis of tradition and modernity, rejecting both uncritical Westernization and rigid traditionalism. Instead, he advocates preserving the ethical and spiritual foundations of Iranian-Islamic culture while embracing scientific and technological progress. Finally, he presents concrete institutional models, including transparent governance, service-oriented administration, sustainable energy use, and architecture aligned with nature.

These elements collectively distinguish his thought from mere utopian imagination and position it as a coherent and practical framework for addressing social, moral, and environmental crises. The internal coherence of these dimensions transforms his vision from abstract idealism into a systematic and potentially realizable model of social development.

Author Contributions: All authors contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Funding: This research received no external funding.

Ethical Considerations: The authors avoided data fabrication, falsification, and plagiarism, and any form of misconduct.

Data Availability Statement: Data available on request from the authors.

Informed Consent Statement: Not applicable.

Conflicts of Interest: The authors declare no conflicts of interest in this study, and all authors have read the manuscript and agreed to its publication.

Declaration of AI Use: The authors have used no artificial intelligence tools.

Acknowledgements: The authors would like to thank anonymous reviewers for their valuable suggestions in manuscript revision.

تبیین آرمان شهر از نگاه عبدالحسین صنعتی زاده کرمانی

محبوبه مزارعی^۱ ID، و حمیدرضا صارمی^۲ ID

۱. دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. رایانامه: m_mazarei@modares.ac.ir
۲. دانشیار شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. (نویسنده مسئول). رایانامه: saremi@modares.ac.ir

چکیده

انسان از دیرباز در پی تصویر و تحقق جامعه‌ای ایدئال بوده که در آن عدالت، معنویت، آزادی و رفاه حاکم باشد. متفکران اسلامی، برخلاف برخی متفکران غربی، آرمان شهر را خیالی نمی‌دانند، بلکه آن را تحقق‌پذیر تلقی می‌کنند. عبدالحسین صنعتی‌زاده کرمانی را می‌توان از نخستین نویسندگان یوتوپایی‌نویس در ایران دانست. بررسی آرمان شهر از دید او ما را با تلاش‌های یک متفکر ایرانی در برقراری نسبت میان سنت و تجدد آشنا می‌سازد. این پژوهش با هدف واکاوی اندیشه‌های عبدالحسین صنعتی‌زاده کرمانی، به دنبال تبیین جامع از آرمان شهر در بستر فرهنگ ایرانی - اسلامی است تا نشان دهد ادبیات، مانند فلسفه و دین، می‌تواند بستر مناسبی برای بازسازی افق‌های تمدنی باشد. به‌منظور تبیین آرمان شهر از نگاه او، از روش تحلیل روایت با خوانش موضوعی، مدل نظری اسپریگنز و نرم‌افزار مکس کیودا استفاده شده است. با توجه به بررسی‌های انجام‌شده و تحلیل سه اثر برجسته عبدالحسین صنعتی‌زاده کرمانی یعنی مجمع دیوانگان، رستم در قرن بیست و دوم و روزگاری که گذشت، می‌توان به این جمع‌بندی رسید که آرمان شهر از نگاه این اندیشمند مشروطه‌خواه ایرانی، جامعه‌ای است که در آن پنج محور بنیادین عقلانیت، عدالت، آزادی، طبیعت و آموزش به‌گونه‌ای هم‌افزا در کنار یکدیگر عمل می‌کنند تا زمینه‌ساز رشد مادی و معنوی بشر باشند.

اطلاعات مقاله

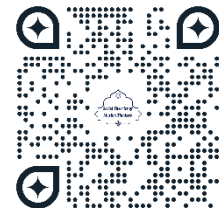
نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۲۹
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۷/۱۵
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۰۳
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۱/۰۱

کلیدواژه‌ها:

آرمان شهر، تحلیل روایت، رستم در قرن بیست و دوم، عبدالحسین صنعتی‌زاده کرمانی، مجمع دیوانگان.

استناد: مزارعی، محبوبه؛ و صارمی، حمیدرضا (۱۴۰۵). تبیین آرمان شهر از نگاه عبدالحسین صنعتی‌زاده کرمانی. نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان، ۱۶(۱): ۱۵۱-۱۲۷. <https://doi.org/10.22059/jstmt.2025.398981.1810>

© نویسندگان.

ناشر: انتشارات دانشگاه تهران.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jstmt.2025.398981.1810>

مقدمه و بیان مسئله

آرمان‌شهر همواره مفهومی کلیدی برای ترسیم جهان ایدئال در میان متفکران تمدن‌های مختلف بوده است (کیانفر و صارمی، ۱۳۹۸: ۱۳۲). از آغاز تمدن‌ها، انسان در پی جامعه‌ای مطلوب با عدالت، آزادی، رفاه و معنویت بوده است؛ مفهومی که هم در اندیشه غربی با آثاری مانند جمهوری افلاطون و آرمان‌شهر توماس مور و هم در سنت اسلامی با مفاهیمی مانند مدینه فاضله فارابی نمایان شده است. فلاسفه مسلمان، برخلاف برخی متفکران غربی، آرمان‌شهر را نه خیالی، بلکه قابل تحقق دانسته‌اند (صارمی و کشاورزی، ۱۴۰۰: ۱۵۷). در دوران تجدد، اندیشمندانی مانند عبدالحسین صنعتی‌زاده کرمانی، با بهره‌گیری از سنت اسلامی و شرایط جدید تلاش کردند جامعه‌ای آرمانی با رویکردی ایرانی-اسلامی در قالب ادبیات خلق کنند. فضای فکری دوران مشروطه، زمینه بروز این رویکردها بود؛ هرچند تأملات روشنفکران آن دوره درباره شهر آرمانی کمتر مورد توجه پژوهش‌های شهری قرار گرفته است (ستاری ساربانقلی، ۱۳۹۱: ۵۶). نویسندگان خلاق این دوره، با به‌کار بستن اندیشه‌های آرمانی و انسانی خود و خلاقیت‌های خاص، به بازتاب زندگی اجتماعی، فردی، فرهنگی، سیاسی و هنری و... اوضاع و احوال مردم عصر خود می‌پردازند و در لابه‌لای حوادث و گفتگوی شخصیت‌ها، به آرمان‌های خود، افتخارات ملی، بیان اندوه‌ها و دغدغه‌های انسانی، اشارات گوناگونی دارند. صنعتی‌زاده، از نخستین نویسندگان یوتوپایی در ایران، وضعیت جامعه زمانه خود را در آثار داستانی‌اش بازتاب داد. او در رمان مجمع دیوانگان، نخستین روایت یوتوپایی به زبان فارسی را ارائه کرد (کریمخانی و نظری، ۱۴۰۰: ۱۵۸).

با این حال، آنچه در آثار صنعتی‌زاده اهمیت ویژه‌ای دارد، نه تنها بازتاب وضعیت زمانه، بلکه تلاش او برای ارائه الگویی آرمانی است که در عین حفظ ارزش‌های سنتی، پاسخگوی نیازهای دنیای مدرن نیز باشد. صنعتی‌زاده با بهره‌گیری از مضامین عدالت، آزادی، عقلانیت و پیشرفت، به دنبال ترسیم جامعه‌ای بود که در آن تعارض میان سنت و مدرنیته حل شود. این تلاش، او را به یکی از مهم‌ترین نویسندگان یوتوپایی ایران تبدیل کرده است.

صنعتی‌زاده می‌کوشد با ترکیب میراث حکمت اسلامی و تجربیات مدرنیته، تصویری بومی از پیشرفت و عدالت ارائه دهد. در این پژوهش، با تحلیل روایت‌های یوتوپایی صنعتی‌زاده، مضامین کلیدی آرمان‌شهری او شناسایی و تبیین می‌شوند. این تحلیل، علاوه بر شناخت بهتر اندیشه‌های صنعتی‌زاده می‌تواند به درک عمیق‌تر از چگونگی بازتاب مفاهیم آرمان‌شهری در بستر فرهنگ ایرانی-اسلامی کمک کند.

در جهانی که مفاهیم توسعه بیشتر بر پایه عقلانیت ابزاری تعریف می‌شوند، بازگشت به فهمی اخلاق‌محور و معنوی از جامعه مطلوب حیاتی است. پیشرفت فناورانه و گسترش نظام‌های عقلانی در جهان مدرن، اگرچه به دستاوردهای قابل توجهی در حوزه‌های علمی و اقتصادی منجر شده، اما اغلب در کنار خود بحران‌های اخلاقی، اجتماعی و زیست‌محیطی ایجاد کرده است. این شرایط، ضرورت بازاندیشی در مفاهیم توسعه و پیشرفت را بیش از پیش آشکار می‌سازد. به همین دلیل، مفهوم آرمان‌شهر، که بر پایه عدالت، معنویت و رفاه انسانی استوار است، می‌تواند به‌عنوان چارچوبی برای نقد وضعیت موجود و ارائه راه‌حل‌های جایگزین مورد توجه قرار گیرد.

مسئله اصلی این پژوهش آن است که چرا و چگونه باید مفهوم آرمان‌شهر را از نگاه نویسندگان مسلمان و به‌طور خاص از منظر صنعتی‌زاده بازخوانی کرد. صنعتی‌زاده به‌عنوان یکی از نخستین نویسندگان یوتوپایی ایران، تلاش کرده است تا با استفاده از میراث فرهنگی ایرانی-اسلامی و بهره‌گیری از تجربیات مدرنیته، تصویری از جامعه‌ای آرمانی ارائه دهد که بتواند تعارضات میان سنت و تجدد را حل کند. بررسی آرمان‌شهر از دید او، ما را با تلاش‌های یک متفکر ایرانی در برقراری نسبت میان سنت و تجدد آشنا می‌سازد. این پژوهش نشان می‌دهد ادبیات نیز مانند فلسفه و دین می‌تواند بستر مناسبی برای بازسازی افق‌های تمدنی باشد. علاوه بر این، تحلیل آرمان‌شهر در

آثار صنعتی‌زاده می‌تواند به درک بهتر از چگونگی مواجهه روشنفکران ایرانی با چالش‌های مدرنیته و تلاش آن‌ها برای ارائه الگوهای بومی در مسیر پیشرفت و توسعه اجتماعی کمک کند.

پیشینه پژوهش

غلام در کتاب خود، رمان دام‌گستران را حلقه پیوند میان دو نسل از نویسندگان رمان تاریخی دانست و بخشی مفصل را به معرفی این اثر و صنعتی‌زاده اختصاص داد (غلام، ۱۳۸۱: ۳۴۳-۳۹۲). پیش از او نیز براون در جلد چهارم تاریخ ادبیات ایران، نیکیتین خاورشناس روسی، در گزارش خود در هجدهمین کنگره بین‌المللی خاورشناسان، برتلس در کتاب خلاصه تاریخ ادبیات ایران، پروفیسور ماخالسکی، خاورشناس لهستانی، در تحقیقات خود درباره ادبیات جدید ایران از صنعتی‌زاده و اهمیت آثار او سخن گفته بودند. نیکیتین نیز در گزارش خود، صنعتی‌زاده را مردی میهن‌دوست، متکی به نفس و دارای افکار عالی و قابل توجه دانست (آرین‌پور، ۱۳۸۲: ۲۲۴). در میان نویسندگان ایرانی نیز جمال‌زاده در مقدمه‌ای بر کتاب رستم در قرن بیست و دوم، آن را رمانی تاریخی-تخیلی معرفی کرد. آرین‌پور (۱۳۵۵) در کتاب‌های از صبا تا نیما و از نیما تا روزگار ما، میرعابدینی در مبحث رمان تاریخی (میرعابدینی، ۱۳۸۰: ۳۵) و اقتداری در مقاله «صنعتی‌زاده، نویسنده‌ای از کرمان» (اقتداری، ۱۳۵۶: ۵۳)، به تفصیل در مورد جنبه‌هایی از زندگی و رمان‌های عبدالحسین صنعتی‌زاده مطلب نوشتند.

آقاعباسی (۱۳۹۰) در مقاله «عبدالحسین صنعتی‌زاده و ادبیات دراماتیک»، تنها نماینده او را تحلیل کرد. همچنین بابازاده اقدم و شکیب در «مقایسه رمان تاریخی ابومسلم خراسانی جرجی زیدان و سیاه‌پوشان صنعتی‌زاده کرمانی» (۱۳۹۰)، به بررسی رمان‌های تاریخی پرداختند. این حوزه از ادبیات در ادبیات فارسی با تلاش صنعتی‌زاده کرمانی، متأثر از فضای ملی‌گرایی و آزادی‌خواهی دوران مشروطه آغاز شده و تلاش شده تا حس وطن‌پرستی و فداکاری در راه ملت را در خوانندگان برانگیزد. ستاری ساربانقلی (۱۳۹۱) در مطالعه «آرمان‌شهر در آرای روشنفکران عصر مشروطه ایران» به بیان مؤلفه‌های آرمان‌شهری روشنفکران عصر مشروطه ایران پرداخت. به بیان او، دگرگونی رابطه ایران با مغرب‌زمین در عصر مشروطه و ظهور و بروز اندیشه‌های تجددخواهانه روشنفکری سبب دگرگونی در اندیشه‌های آرمان‌ورز ایرانی در رویکرد به مفهوم آرمان‌شهر شد. او در این مقاله، به شرح مختصری از کتاب مجمع دیوانگان پرداخت.

مقیم‌زاده (۱۳۹۸) در مقاله «صنعتی‌زاده کرمانی در قرن بیست و یکم؛ نقد و بررسی رمان رستم در قرن ۲۲» ژانر علمی-تخیلی و مؤلفه‌های مهم رمان را توصیف کرد. پس از آن به نمود این مؤلفه‌ها در داستان صنعتی‌زاده مطالعه و مضمون محوری این داستان و ویژگی‌های شاخص آن بررسی شد. به همین ترتیب، حسام‌پور و حیدری جامع بزرگی (۱۳۹۹) در مقاله «رستم در قرن بیست و دوم؛ کندوکاوی در شناخت ژانر و مخاطب این اثر»، جایگاه این رمان را در ژانر علمی-تخیلی مشخص کردند و مخاطب اولین متن علمی-تخیلی ایران را بازشناساندند. همچنین کریمخانی و نظری (۱۴۰۰) در «تحلیل الگوی کنشگر گرماس در شخصیت‌های رمان سلحشور»، به بررسی شخصیت‌های این داستان و الگوهای کنشی پرداختند. فسایی و همکاران (۱۴۰۲) در مقاله «تبیین جایگاه و عملکرد پادگفتامانی رمان تاریخی دام‌گستران یا انتقام‌خواهان مزدک»، با مبنا قراردادن دام‌گستران و به روش تحلیل محتوای کیفی در چارچوب کاربست تحلیل گفتمان انتقادی، در چند سطح، قرائت دیگری در کنار سایر قرائت‌ها از فلسفه وجودی این ژانر ارائه کردند. از این منظر با تکیه بر این داستان به‌عنوان یک متن مستقل، معناهای کانونی اثر شناسایی شدند.

نواوری این پژوهش در چند محور اصلی قابل تبیین است. نخست، برخلاف پژوهش‌های پیشین که عمدتاً به جنبه‌های ادبیاتی، تاریخی یا اجتماعی آثار عبدالحسین صنعتی‌زاده پرداخته‌اند، این تحقیق به‌طور خاص بر تحلیل روایت آرمان‌شهری در آثار او تمرکز دارد و مضامین کلیدی آرمان‌شهر را در بستر فرهنگ ایرانی-اسلامی شناسایی می‌کند. همچنین این پژوهش به‌جای بررسی کلی آثار صنعتی‌زاده، با رویکردی موضوع‌محور، مفهوم آرمان‌شهر را به‌عنوان چارچوبی برای نقد وضعیت موجود و ارائه الگویی بومی از تجدد و پیشرفت تحلیل

می‌کند. علاوه بر آن، این تحقیق به‌طور ویژه به پیوند میان سنت و تجدد در روایت‌های آرمان‌شهری صنعتی‌زاده توجه دارد و نشان می‌دهد چگونه او تلاش کرده است تا ارزش‌های سنتی را با نیازهای دنیای مدرن تلفیق کند؛ موضوعی که در پژوهش‌های گذشته کمتر مورد توجه قرار گرفته است. درنهایت، با تحلیل روایت، به بررسی نقش ادبیات در بازسازی افق‌های تمدنی می‌پردازد تا نشان دهد آثار صنعتی‌زاده می‌توانند به‌عنوان بستری برای ارائه الگوهای جدید توسعه و پیشرفت اجتماعی در ایران معاصر مطرح شوند.

روش پژوهش

این پژوهش به‌منظور تبیین آرمان‌شهر از نگاه صنعتی‌زاده، از روش کیفی تحلیل روایت با خوانش موضوعی بهره می‌گیرد. به این منظور، سه اثر مجمع دیوانگان، رستم در قرن بیست‌ودوم، و روزگاری که گذشت، در جهت احصای اندیشه‌های آرمان‌شهری، با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودا مطالعه شده است. مجمع دیوانگان داستان خیالی فرار تعدادی دیوانه از تیمارستان است که در بین آن‌ها پیری روشن‌ضمیر وجود دارد که ضمن بیان ترقی‌پذیری آدمی با دانش مانیتیزم، روح گروه را به فضای آزادی می‌برد. ضمن بیان آرمان‌شهری از دانش و فن و ابزارهای جدید و پیشرفته، گروه را به دو هزار سال بعد می‌برد و جهان آینده را به آن‌ها نشان می‌دهد (ستاری ساربانقلی، ۱۳۹۱: ۶۱). رمان رستم در قرن بیست‌ودوم، نخستین رمان علمی-تخیلی ایرانی است که ابتدا به‌صورت پاورقی و به‌تدریج در روزنامه شفق سرخ منتشر شد. این رمان داستان مخترعی به نام جانکاس است که ماشین‌های اموات را اختراع کرده و در نخستین امتحان خود، رستم و سپس قارون را به قرن بیست‌ودوم آورده است. او رستم را در مواجهه با زندگی پرزرق‌وبرق که محصول فناوری عصر مدرن است، قرار می‌دهد و می‌خواهد دریابد که آیا رستم این زندگی را ترجیح می‌دهد یا زندگی گذشته‌اش را. رستم در قرن بیست‌ودوم، هم تمرینی در خلق آرمان‌شهر است و هم روایت قصه علمی-تخیلی (حسام‌پور و حیدری جامع‌بزرگی، ۱۳۹۹: ۱۱۲). این کتاب محصول نگاه خوش‌بینانه به آینده است و در واقع از خوش‌بینی به علم، تجدد، پیشرفت و انسان‌محوری حکایت دارد (مقیمی‌زاده، ۱۳۹۸: ۱۰۵). اهمیت واقعی نوشته‌های صنعتی‌زاده کرمانی به‌طور قطع در کتاب روزگاری که گذشت جلوه‌تابناکی دارد و می‌توان این کتاب را بهترین اثر او دانست؛ زیرا این اثر در واقع کتابی است که در دوره‌ای حدود هفتاد ساله گوشه‌هایی از زندگی واقعی و حقیقی مردم عادی شهر کرمان را می‌نمایاند. به‌علاوه شرح حال و عقاید و آرای کسانی مانند سید جمال‌الدین اسدآبادی، میرزا آقاخان کرمانی، میرزا رضای کرمانی و... را ارائه کرده است. کتاب روزگاری که گذشت به قول خود مؤلف، اتوبیوگرافی است (اقتداری، ۱۳۵۶: ۵۴۶).

در این پژوهش، به‌منظور درک عمیق‌تر تأثیر شرایط زمینه‌ای بر آثار صنعتی‌زاده کرمانی و نحوه ارائه آثار آرمان‌شهری او، از مدل نظری توماس اسپریگنز بهره گرفته شد. اسپریگنز معتقد است اندیشه سیاسی زمانی به نظریه تبدیل می‌شود که چهار مرحله را طی کند: نخست، مشاهده بحران‌ها و بی‌نظمی‌های جامعه؛ دوم، ریشه‌یابی این بحران‌ها؛ سوم، ترسیم نظمی آرمانی و مطلوب که در آن مشکلات برطرف شده باشد؛ و چهارم، ارائه راهکارهای عملی برای عبور از وضعیت موجود و تحقق نظم جدید. بیشتر نظریه‌پردازان سیاسی نیز از دل احساس بحران و نارضایتی از وضع موجود به این مسیر گام نهاده‌اند (اسپریگنز، ۱۳۷۰: ۴۳-۴۴).

تحلیل روایت نیز یک روش تحقیق کیفی است که بر بررسی عمیق روایت‌ها برای درک تجربیات انسانی و چگونگی معنابخشیدن افراد به زندگی خود تمرکز دارد (Hill & Knox, 2021; Oliver, 1998؛ ورناصری و الهانی، ۱۴۰۱). روایت‌ها داستان‌هایی با ترتیب توالی واضح هستند که رویدادها را به روشی معنادار برای مخاطبان مشخص به هم متصل می‌کنند (Fina & Georgakopoulou, 2015). لاولر خاطر نشان می‌کند «همگی ما داستان‌هایی درباره زندگی مان می‌گوییم، هم برای خودمان و هم برای دیگران و از طریق همین داستان‌ها است که جهان، روابطمان با جهان و روابط بین خودمان و دیگران را قابل درک می‌سازیم. علاوه بر این، هویت‌ها را از طریق همین داستان تولید می‌کنیم» (Lawler, 2002). به‌طور خلاصه، معرفت‌شناسی تحلیل روایت ریشه در این باور دارد که دانش از طریق تفسیر داستان‌ها، با تمرکز بر معناسازی فردی، درک زمینه‌ای و بازتاب‌پذیری محقق ساخته می‌شود (Riessman, 1993; Hill & Knox, 2021; Fina).

روانش موضوعی تحلیل روایت، نوعی تحلیل است که محتوای یک داستان را بررسی و بر آنچه گفته می‌شود تمرکز می‌کند. هدف، شناسایی مضامین کلیدی در یک روایت یا مضامین مشترک در مجموعه‌ای از روایت‌ها است (Järvinen & Mik-Meyer, 2020). این خوانش در دهه‌های ۱۹۸۰-۱۹۹۰، از دل سنت‌های کیفی در علوم اجتماعی (به‌خصوص روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و آموزش) شکل گرفت (Birch, 2011; Symon & Cassell, 2012). محققانی که از تحلیل روایت موضوعی استفاده می‌کنند، فعالانه با داده‌ها درگیر می‌شوند و در تفسیر و ساخت موضوعات نقش دارند (McAllum et al., 2019; Lainson et al., 2019; Nicola et al., 2019; Elliott-Mainwaring, 2021).

در این پژوهش، تحلیل روایت با خوانش موضوعی به‌صورت گام‌به‌گام و براساس چارچوب روش‌شناختی این رویکرد انجام شد. مراحل این خوانش، به‌ترتیب شامل درک چارچوب نظری، جمع‌آوری و آماده‌سازی داده‌ها، کدگذاری اولیه، پالایش موضوعات، نقشه‌برداری و سازمان‌دهی موضوعی، و تفسیر و تحلیل است. ابتدا با استفاده از مبانی نظری مرتبط با آرمان‌شهر و نیز بررسی آثار صنعتی‌زاده کرمانی، چارچوب مفهومی تحقیق مشخص شد. این چارچوب بر پایه‌ی ارتباط میان سنت و تجدد در آثار او شکل گرفت. سه اثر اصلی صنعتی‌زاده شامل مجمع دیوانگان، رستم در قرن بیست‌ودوم و روزگاری که گذشت به‌عنوان داده‌های اصلی، و نیز بر پایه‌ی مرحله اول مدل نظری اسپریگنز (مشاهده بحران و بی‌نظمی) انتخاب شدند. این آثار به‌دلیل محتوای غنی و بازتاب اندیشه‌های آرمان‌شهری نویسنده، برای تحلیل مناسب تشخیص داده شدند. با مطالعه دقیق متن این آثار، مضامین مرتبط با ریشه‌یابی علل بروز بی‌نظمی، آرمان‌شهر و راهکارهای عملی او شناسایی شدند و کدگذاری اولیه انجام گرفت. سپس کدها بازبینی و پالایش شدند تا مضامین تکراری حذف و موضوعات کلیدی برجسته شوند. این فرایند با هدف تمرکز بر مفاهیم اصلی آرمان‌شهر و حذف موارد کم‌اهمیت یا غیرمرتبط انجام شد. پس از پالایش، مضامین اصلی شناسایی شده در قالب یک ساختار منظم و مرتبط سازمان‌دهی شدند. این نقشه‌برداری نشان داد چگونه محورهای اصلی آرمان‌شهر در آثار صنعتی‌زاده به‌صورت هم‌افزا عمل می‌کنند و تصویر جامعی از جامعه ایدئال او ارائه می‌دهند. در مرحله پایانی نیز با استفاده از نتایج به تحلیل عمیق‌تر روایت‌ها پرداخته می‌شود. در این تحلیل، نقش هریک از محورهای آرمان‌شهر در رشد مادی و معنوی جامعه بررسی و نشان داده می‌شود که چگونه این مفاهیم در آثار صنعتی‌زاده بازتاب یافته‌اند.

ملاحظات نظری

از دیرباز، اندیشمندان کوشیده‌اند تا شرایط مطلوب زیست انسانی را تعریف کنند؛ شرایطی که دستیابی به کمال و اهداف انسانی را تسهیل کند. این تلاش‌ها گاه اصولی کلی برای سامان‌دهی روابط اجتماعی است و گاهی در قالب تصاویری از شهر ایدئال، توسط متفکرانی مانند افلاطون، فارابی، سهروردی، آگوستین و... ارائه شده است (امین‌زاده و نقی‌زاده، ۱۳۸۱: ۲۱). کلمه آرمان‌شهر آن‌طور که مور ابداع کرده، به معنای ناکجاآباد است (Sargent, 1975). آرمان‌شهر، بازتابی از ادراک جمعی هر جامعه نسبت به جایگاه تاریخی و فرهنگی خود است و در ادوار مختلف، گاهی به شکل متون ادبی، گاهی به‌صورت نظریه‌های اجتماعی و سیاسی و حتی تصاویری از مکان‌هایی آرمانی تجلی یافته است (کیانفر و صارمی، ۱۳۹۸: ۱۳۱). در مواقع دیگر نیز در قالب متون داستانی که در آن‌ها یک جامعه ظاهراً ایدئال به تصویر کشیده شده پیش می‌رود (Levitas, 1990). آرمان‌شهرها رؤیاهایی هستند که الهام‌بخش اقدام جمعی گروه‌های مخالف‌اند و هدفشان دگرگونی کامل جامعه است (Mannheim, 1991).

آرمان‌شهر همواره نماد آرزوی انسانی برای زندگی سعادت‌مند بوده که با ترکیبی از مفاهیم مادی و معنوی معنا یافته است. مضامینی مانند عدالت، حقیقت، رستگاری، حاکم آرمانی و خیر عمومی در اندیشه‌های آرمان‌شهری مطرح شده‌اند (ستاری ساربانقلی، ۱۳۹۱: ۵۶). با تحول فکری بشر، آرمان‌شهر از یک خیال دور به ابزاری عقلانی برای نقد و ارزیابی نظام‌های اجتماعی بدل شده است. این تحول، مسیر اندیشه آرمان‌شهری را از تخیل به واقع‌گرایی عقل محور تغییر داده است (بلالی اسکویی، ۱۳۹۶: ۲).

یافته‌های پژوهش

مشاهده بحران و بی‌نظمی

در مرحله اول مدل اسپریگنز، مشاهده بحران و بی‌نظمی، و همچنین برای درک اندیشه آرمان‌شهری عبدالحسین صنعتی‌زاده کرمانی، لازم است وضعیت اجتماعی-سیاسی زمانه او ترسیم شود؛ زیرا فقط در بستر بحران‌ها و پرسش‌های تاریخی است که می‌توان دریافت چرا او به طراحی آرمان‌شهری خاص روی آورد. عبدالحسین صنعتی‌زاده کرمانی، در تاریخ ۱۳ اردیبهشت ۱۲۷۵ هجری شمسی، در شهر کرمان، متولد شد. با توجه به قلم او در کتاب روزگاری که گذشت، می‌توان متوجه شد که او با نوعی گم‌گشتگی هویتی روبه‌رو بوده و عدم احساس آزادی، از دوران طفولیت با او همراه بوده است. او از کودکی، به علت شرایط نامناسب مکتب‌خانه‌ها، علاقه‌ای به یادگیری سواد نشان نمی‌داد. پس از آن، پدرش مسئولیت آموزش سواد به او را برعهده گرفت و چند سال بعد نیز برای ادامه تحصیل، به مدرسه ملی رفت. پدرش خاطرات جوانی خود از دیدار با اشخاص مهمی مانند سید جمال‌الدین اسدآبادی، میرزا رضای کرمانی و... را برای او تعریف کرد و از این جهت، او با مفاهیم آزادی، مساوات، عدل، انصاف و قانون آشنا شد.

دوران نوجوانی او با ظلم و استبداد حاکمان و نیز آزادی‌خواهی مردم همراه بود. او در شهر تهران، با برخی نویسندگان و اشخاص مهم و مشهور دیدار داشته و نتیجه این دیدارها، تدوین نمایشنامه نتیجه معاشرت مفتخرالشعرا با لیک‌پلک‌الملک بوده است. دوران جوانی او نیز با تحولات عظیمی مانند جنگ جهانی دوم و سقوط قاجاریه و شروع حکومت پهلوی همراه بود. او همواره به حمایت از محصولات ایرانی پرداخت و باور داشت استقلال فرهنگی و اقتصادی، پایه آزادی است. در نهایت، صنعتی‌زاده با تلاش‌های فرهنگی، تألیف کتاب، نشر اندیشه و فعالیت‌های اجتماعی‌اش، یکی از شخصیت‌های مؤثر و تأثیرگذار در تاریخ معاصر ایران شد. زندگی‌نامه او شرحی است از انسانی که از دل محرومیت برخاست، آرمان‌خواه شد و در مسیر روشنگری فرهنگی گام برداشت.

صنعتی‌زاده در دوران پایانی قاجار و هم‌زمان با انقلاب مشروطه زیست؛ دورانی که جامعه ایران با استبداد سیاسی، نابرابری اجتماعی، عقب‌ماندگی علمی و فرهنگی و بحران‌های زیست‌محیطی دست‌به‌گریبان بود. فساد اداری و سوءاستفاده از قدرت، فاصله طبقاتی شدید، فقر گسترده و نبود آموزش نوین، شرایطی بود که هر اندیشمندی را به اندیشه راه‌های نجات می‌کشاند. با این حال، فضای سیاسی بسته و نبود آزادی اندیشه و بیان، هرگونه اصلاح را دشوار ساخته بود. در چنین بستر اجتماعی-سیاسی‌ای، صنعتی‌زاده بحران‌های زمانه را به خوبی مشاهده کرد و همین بحران‌ها او را به سوی اندیشیدن به نظمی دیگر و طراحی آرمان‌شهری نو سوق داد؛ بنابراین، نقطه آغاز اندیشه آرمان‌شهری او تجربه‌ای زیسته از بی‌نظمی‌ها و نارسایی‌های دوران بود. در این بستر، پرسش‌های اصلی‌ای که ذهن صنعتی‌زاده را به خود مشغول داشت چنین بود: چگونه می‌توان جامعه‌ای گرفتار جهل و خرافه را به سوی خرد و عقلانیت سوق داد؟ راه برون‌رفت از تبعیض و بی‌عدالتی اجتماعی چیست؟ مردمان کشورهای دیگر چگونه به آزادی دست یافته‌اند و آزادی چگونه می‌تواند جایگزین استبداد و خفقان شود؟ و سرانجام، آموزش چه نقشی در رهایی از جهل و عقب‌ماندگی دارد؟ این پرسش‌ها که ریشه در بحران‌های زمانه او داشت، زمینه‌ساز شکل‌گیری آرمان‌شهر صنعتی‌زاده شد؛ بنابراین آرمان‌شهر او پاسخی انتزاعی و ذهنی به وضع موجود نبود، بلکه برآمده از دغدغه‌های اجتماعی-سیاسی مشخص و تجربه زیسته در بطن یکی از بحرانی‌ترین ادوار تاریخ ایران بود. جدول ۱ کدهای موضوعی زندگی‌نامه صنعتی‌زاده و مشاهده بحران و بی‌نظمی را نشان می‌دهد.

جدول ۱. کدهای موضوعی زندگی‌نامه صنعتی‌زاده و مشاهده بحران و بی‌نظمی

موضوع اصلی	موضوع	منبع	نقل قول
دوران کودکی	گم‌گشتگی هویتی		درهرصورت این منی که اکنون این سطور را می‌نویسم، از دو حال بیرون نیستم یا عبارت از چند حرف و صدا که از زبان پیرزنی بیرون آمده هستم یا همین که هستم و نمی‌دانم کیستم هستم.
	عدم احساس آزادی		متأسفانه مانند محبوبسان گناهکار، اولین سال‌های عمر را با چنین وضعیت دشواری به سر برده‌ام و همین‌که توانستم دست به دیوار گرفته راه بروم مثل این بود که از کند و بندی آزاد شدم.
	مکتب‌خانه و یادگیری سواد		کار مکتب‌رفتن من روزبه‌روز مشکل می‌شد و پدرم که مرد بسیار عاقل و دانائی بود، دانست به اصرار و فشار کاری از پیش نمی‌رود و صلاح مرا بر این دانست که آزاد باشم.
	آموزش توسط پدر		در این دفعه پس از پانزده دقیقه به‌درستی هر آنچه گفت نوشتم و هرچه نوشت خواندم.
	آشنایی با مفاهیم آزادی، مساوات، عدل، انصاف و قانون		این ما هستیم که این‌طور پریشان‌روزگار و در ذلت و پستی به سر می‌بریم. سایر مردم دنیا بیشترشان در ناز و نعمت به سر برده و از همه این‌ها بالاتر آزادی کامل دارند... در ممالک دیگر عدل و انصاف و قانون رایج است.
	حکومت استبدادی		تقریباً از شصت سال قبل همه از هیولای حکومت استبدادی می‌ترسیدند.
	فقر در دوران کودکی		روزی این تهیدستی مانند عفرتی مهیب سر از گریبانشان درآورد.
دوران نوجوانی	آزادی‌خواهی مردم کرمان		قرانت‌خانه‌ای که ذکرش شد، پاتوقی از آزادی‌خواهانی بود که به آنجا می‌آمدند.
	ظلم و استبداد حاکمان		این‌ها نمی‌دانند که از هر قطره خون ما هزاران آزادی‌خواه به‌وجود می‌آید.
	حاکم مشروطه‌خواه		یک‌دفعه از بالای حصار ارک و برج‌ها صدای شلیک صدها تفنگ بلند شد و عده‌ای کشته و عده‌ای مجروح شدند.
	پیروزی مشروطه		شنیدم که می‌گفتند این شخص حاکم مشروطه‌خواه است.
	علاقه به نویسندگی		آخر ظلم و ستم اول عدل و داد است / جشن مشروطیت و ماتم استبداد است
	نمایشنامه‌نویسی		شش ماه توقف در تهران و ادامه ملاقات با شیخ و مطالعه و استماع صحبت‌های مردمانی که همه از نخبه‌های ساکنین پایتخت بودند، مرا به هوس نویسندگی انداخت.
دوران جوانی و شکوفایی	چاپ داستان در روزنامه‌ها		درصد افتادم نمایشنامه‌ای را که در تهران نوشته بودم، به معرض تماشای همشهریان خود بگذارم.
	افکار آرمان‌شهری		در اینجا برای آنکه از واقعه مهمی که مردم دنیا را به خاک و خون کشید و... بایستی شمه‌ای بنویسم.
	حمایت از محصولات ایرانی		خواستم زودتر از انتشار تمام کتاب، به‌طور نمونه در یکی از روزنامه‌ها به شکل پاورقی منتشر گردد.
			اگر فی‌الواقع همه در چنین عوالمی سیر می‌کردند و این‌طور مرد مردانه برای کمک به هموعان خود کمر همت می‌بستند چقدر زود دنیا گلستان می‌شد.
			چون تمام سعی و کوشش در این بود که معاملات منحصراً به مصنوعات ایران باشد، خریدوفروش قالی‌های کرمان را هم جزو کار خود کردم.

(منبع: نگارندگان)

ریشه‌یابی بحران و علل بی‌نظمی

بررسی شرایط زمینه‌ای، در روش تحلیل روایت با خوانش موضوعی اهمیت بسیاری دارد. بررسی این شرایط زمینه‌ای، با توجه به مدل اسپریگنز، به ریشه‌یابی بحران و علل بی‌نظمی نیز کمک می‌کند. جامعه‌ای که عبدالحسین صنعتی‌زاده کرمانی در کتاب‌های مجمع دیوانگان و رستم در قرن بیست‌ودوم ترسیم کرده، جامعه‌ای مرده و غیرپویا و بسیار درهم‌ریخته است. او جامعه‌ای را به نمایش می‌گذارد که در آن، فساد اجتماعی، نبود عقل و اخلاق، نبود آزادی واقعی و سکون فکری و جاهلیت به‌وفور یافت می‌شود.

«اما حس می‌کنم که در میان ما یک غم و الم و گرفتگی خاطری به جهت آنکه به دیوانگی معروف گشته و در گوشه محبوس گشته‌ایم حکم فرما است. تنها ما گرفتار این بدبختی نیستیم، بلکه تمام این جامعه دچار بحران و سرگیجه‌گریبی هستند. واضح‌تر بگوییم همه جا دارالمجانین است» (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۰۳).

همچنین این جامعه با محدودیت‌های فکری و مقاومت در برابر تغییر، عدم قدردانی از خدمتگزاران بشریت و فساد فکری و سرکوب علم مواجه است. از شرایط ضدآرمانشهری که در مجمع دیوانگان مطرح شده می‌توان به مادی‌گرایی و اعتقاد به ثروت به‌عنوان معیار ارزش، استفاده از علم به‌عنوان ابزار تسلط، تمایز طبقاتی و نژادی، افتخار بی‌پایه و احساس برتری مصنوعی، طمع و حرص و گرایش به انباشتگی و خودخواهی، پرستش جهل و عدم ارزش‌گذاری بر علم، نبود اخلاق و نظام ارزشی، و بی‌اعتمادی و دید ناامیدانه به دیگران اشاره کرد. جدول ۲ کدهای موضوعی شرایط زمینه‌ای، ریشه‌یابی بحران و علل بی‌نظمی را نشان می‌دهد.

جدول ۲. کدهای موضوعی شرایط زمینه‌ای، ریشه‌یابی بحران و علل بی‌نظمی

موضوع اصلی	موضوع	منبع	نقل قول	
شرایط ناهنجار جامعه	جامعه مرده و ایستا	مجمع دیوانگان	تمام ساکنین شهر به گوشه‌ای خزیده بودند. در معابر کسی عبور نمی‌کرد.	
	جامعه درهم‌ریخته		گاهی هوا آرام گشته ولی صدای هولناک رعد، زمین و آسمان را می‌لرزانید.	
	فساد اجتماعی و نبود عقل و اخلاق		حقیقتاً اگر مردمان کنونی این عصر در دنیایی که ما زندگی می‌نماییم وجود داشتند، بی‌شبهه نام آن را دارالمجانین می‌گذاشتند.	
	نبود آزادی واقعی		این جامعه و این محیط که به خیال ما سایرین در آن زندگانی می‌نمایند یک محبس تنگ و تاریکی است.	
	سکون فکری و جاهلیت		بیچاره انسان در حالتی که دست و پا و زبانش آزاد است، عقلش در این محبس به حالت سکت و فلج افتاده.	
	محدودیت‌های فکری		عدم قدردانی از خدمتگزاران بشریت و سرکوب علم	گالیله ... نه آن‌که به‌واسطه قصور عقول و ادراک نوع بشر او را متهم به دیوانگی و تکفیر نموده و در حبس انداختند.
				کریستف کلمب همان قائد بزرگ اسپانیا که نصف دنیا را که مستور از انظار بشر بود... محبوس و مقید گردید.
	شرایط ضدآرمانشهری جامعه		بی‌اعتمادی به دیگران	سوءظن
			نبود اخلاق و نظام ارزشی	اخلاق ناستوده
			عدم ارزش‌گذاری بر علم	کهنه‌پرستی
			گرایش به انباشتگی و خودخواهی	طمع و حرص
			افتخار و احساس برتری بی‌پایه	غرور و مستی
			تمایز طبقاتی و نژادی	افتخار به حسب و نسب
			استفاده از علم برای تسلط	غرور علمی
مادی‌گرایی و ارزش ثروت	ثروت‌پرستی			

(منبع: نگارندگان)

در این گام، صنعتی‌زاده کوشید علل و ریشه‌های این بحران‌ها را واکاوی کند. او دریافت که جهل و خرافه از نبود آموزش نوین و عقلانیت انتقادی ناشی می‌شود. تبعیض و بی‌عدالتی ریشه در فساد اداری و ساختار استبدادی قدرت دارد. استبداد سیاسی عامل اصلی خفقان و محرومیت از آزادی است. فقر محیطی و محرومیت زیست‌محیطی نتیجه ناتوانی در بهره‌گیری عقلانی از طبیعت است و عقب‌ماندگی فرهنگی و بی‌سوادی، محصول مستقیم نظام آموزشی بسته و ناکارآمد مکتب‌خانه‌ای بود. به این ترتیب، صنعتی‌زاده با نگاه نقادانه، بحران‌های زمانه را به ریشه‌های نهادی، فرهنگی و اجتماعی آن پیوند داد.

بازسازی نظم سیاسی آرمانی (آرمان‌شهر عبدالحسین صنعتی‌زاده کرمانی)

در مرحله سوم، صنعتی‌زاده تصویری از جامعه‌ای مطلوب ترسیم می‌کند که در آن بحران‌ها و بی‌نظمی‌ها رفع شده‌اند. او در آثار خود، ضمن امید به تغییر، به دنبال انقلاب علیه سلطه و بازپس‌گیری قدرت توسط مردم و خروج از نظم فاسد به‌سوی دنیایی نو است؛ چنان‌که می‌نویسد: «اما روزگار همیشه بر یک منوال نبوده و نیست. گاه‌گاهی نوع بشر یک جست‌وخیزهایی که موجب تغییرات عمده در وضع زندگانی توده عمومی می‌شود، می‌نماید که فرسخ‌ها عالم را به آتیه روشن و امیدبخشی نزدیک می‌کند» (همان). جدول ۳ کدهای موضوعی بازسازی نظم سیاسی آرمانی را نشان می‌دهد.

جدول ۳. کدهای موضوعی بازسازی نظم سیاسی آرمانی

موضوع اصلی	موضوع	منبع	نقل قول
ارتقاء چشم‌انداز آرمان‌شهری	انقلاب علیه سلطه و بازپس‌گیری قدرت توسط مردم	مجمع دیوانگان	فوراً دیوانگان اطراف آن‌ها را گرفته و با ریسمان‌هایی که قبلاً تهیه شده بود پاها و بازوهای مستحفظین را محکم بسته و در اتاق‌های خود محبوس نمودند.
	خروج از نظم فاسد به‌سوی دنیایی نو		دیوانگان لخت‌وعور هياهو غریبی برپا نموده، یکی رفیق خود را بازگرفته و آن‌اکد انداخته، یکی گریه می‌کرد، دیگری می‌خندید و بدون اراده از شهر خارج شده و طی طریق می‌نمودند.
	سفر معنوی به‌سوی آزادی		روح حاضران را به یک فضای آزادی که حقیقت آزادی و سعادت نوع بشر در آنجا سایه انداخته، صعود می‌دهم.

(منبع: نگارندگان)

صنعتی‌زاده کرمانی مردی وطن‌دوست و حامی یتیمان در دوران روزهای سخت مردم شهر کرمان بوده است. او از تحول، تقابل سنت و مدرنیته، قدرت‌نویین، و برتری انسان آینده بر انسان گذشته، صحبت به میان آورده است. به گفته او «راستی این شهر... نمونه‌ای از قدرت‌نمایی‌های فکر و عمل انسان است» (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۱۳). صنعتی‌زاده در آثار خود از لزوم وجود نظام ارزشی و اخلاقی در جامعه و ارزش‌های معنوی و اخلاقی مختلفی مانند خضوع و خشوع، عقل، برابری، برادری، راستی و محبت، علم، مردانگی و شجاعت، تلاش، فداکاری، اهمیت فرهنگ و زبان، اهمیت خانواده، ثروت و آسایش و رفاه، احترام، زیبایی و هنر، و عبادت و تقوا صحبت به میان آورده است. او شرایط دستیابی به این آرمان‌شهر و ارزش‌های معنوی و اخلاقی را تعهد به منفعت عمومی و انسانیت، راحتی ذهن و آرامش معنوی، تربیت معنوی و توسعه ظرفیت‌های داخلی، اهمیت طبیعت و بازگشت به ذات انسانی سالم، مقاومت در برابر سنت‌گرایی و ساختارهای غلط، و آزادی فکر و شکستن الگوهای قدیمی، بیان کرده است. جدول ۴ نقل‌قول‌هایی از آثار عبدالحسین صنعتی‌زاده را در خصوص شرایط عمومی آرمان‌شهر او نشان می‌دهد.

جدول ۴. کدهای موضوعی شرایط عمومی آرمان‌شهر صنعتی‌زاده کرمانی

موضوع اصلی	موضوع	منبع	نقل قول
وطن‌پرستی	وطن‌دوستی	رستم در قرن بیست‌ودوم	بر قسمت وسط آن علامت شیر و خورشید به‌وسیله باد در اهتزاز بود.
	حمایت از یتیمان		قضات از محصلین پرورشگاه یتیمان انتخاب می‌شدند... و دولت آن‌ها را برای امور قضایی تعلیم و تربیت می‌نمود.
	تقابل سنت و مدرنیته		پرسید ای رستم پهلوان آیا این زندگانی ما را می‌پسندی؟... آقای جانکاس مردمان هر قرن برای آن قرن خلق شده‌اند و اگر این قاعده مراعات نگردد، زندگانی‌شان تلخ خواهد شد.

	برتری انسان آینده بر گذشته		زنگیانو: من تابه حال خیال می نمودم که فقط همین سیمرغی که ما را به آسمان بلند نموده می تواند آدمیزاد را از زمین بلند کند. اما برخلاف تصور، ما صدها هزاران نفر را می بینیم که مانند کبوتران آزادانه در اطراف ما در پروازند.
ارزش های جامعه	خضوع و خشوع	مجمع دیوانگان	در جلو این معبود بزرگ سجده کنید و با خضوع و خشوع باشید.
	عقل		از همه چیز بالاتر عقل است.
	برابری		برابری ما همه حسب ما است.
	برادری		برادری با همه نسب ما است.
	راستی و محبت		راستی و محبت روش ما است.
	علم		علم نگهبان ما است.
	آسایش و رفاه	همه می دانیم که یک نفر آدم معمولی امروز، مثلاً یک نفر بقال و... در سایه ترقیات و کشفیات و اختراعاتی که در این دو سه قرن اخیر نصیب نوع بشر گردیده، از لحاظ زندگی مادی از یک نفر آدم خیلی متمول پانصد سال قبل و حتی از پادشاهان عهد قدیم بیشتر راحتی و رفاه دارد.	
	احترام	رستم در قرن بیست و دوم	ما هم از این توفیقی که نصیبمان می شود مسروریم و مباهات می کنیم که شیئی با رستم، داستان پهلوان نامی تاریخ باستان، هم پیماله بوده باشیم.
	زیبایی و هنر	مجمع دیوانگان	ریاحین و گل ها به قسمی نشو و نما یافته که هرکدام در گلستان خود ماهی درخشنده و خورشیدی تابنده شده اند.
عبادت و تقوا	اعتقاد به خدا	رستم در قرن بیست و دوم	قدرت خداوند مافوق تصور بشر است.
	اعتقاد به آخرت		جهنمی را که در کتب سماوی به گناهکاران وعده داده شده مجسم می ساخت.
شرایط دستیابی به آرمان شهر	منفعت عمومی	مجمع دیوانگان	خیرخواهی نوع بشر
	راحتی ذهن و آرامش	رستم در قرن بیست و دوم	هیچ صدایی که موجب اختلال حواس واقع گردد استماع نمی شود.
		مجمع دیوانگان	تقویت احساس / ترویج روح
	تربیت معنوی		ترکیه قوا
	طبیعت و بازگشت به انسانی سالم		تصفیه طبیعت
	مقاومت در برابر سنت گرایی		خلع عادات و تقلید
	آزادی فکری		ترک افکار کنونی

(منبع: نگارندگان)

با توجه به مطالعه سه اثر عبدالحسین صنعتی زاده با روش تحلیل روایت خوانش موضوعی، می توان اظهار داشت که محورهای اصلی آرمان شهر او در مواردی مانند عقلانیت، عدالت، آزادی، طبیعت و آموزش قرار گرفته است. بررسی زندگی نامه صنعتی زاده کرمانی نشان می دهد اندیشه های آرمان شهری او به طور مستقیم با تجربه های زیسته اش در کودکی و جوانی پیوند خورده و هر یک از پنج محور اصلی آرمان شهر او پاسخی به بحران ها و دشواری های زمانه او است. به این ترتیب، می توان میان شرایط زندگی و شکل گیری اندیشه های او ارتباطی تنگاتنگ برقرار کرد.

نخستین محور، عقلانیت، در واکنش به فضایی شکل گرفت که صنعتی زاده آن را آکنده از جهل، خرافه و سکون فکری می دید. او در محیطی رشد کرد که مقاومت در برابر تغییر و پرستش سنت های پوسیده رایج بود. تجربه زیسته او از جامعه ای که خود آن را دارالمجانین می نامد، سبب شد که عقلانیت را به عنوان ستون اصلی آرمان شهر خود بپروراند؛ عقلانیتی که نه صرفاً ابزاری، بلکه نیرویی انتقادی برای بازنگری در ارزش ها و حرکت به سوی معنویت و اصلاح اجتماعی است.

محور دوم، عدالت، در پاسخ به تبعیض، استبداد و نابرابری اجتماعی در دوران کودکی و جوانی او شکل گرفت. صنعتی‌زاده در جامعه‌ای می‌زیست که فقر و فساد اداری در آن گسترده بود و فرودستان به حاشیه رانده می‌شدند. هم‌نشینی او با یتیمان و تجربه نزدیک از زندگی محرومان سبب شد تا عدالت را در قالب نهادی و اجتماعی تصویر کند؛ به‌گونه‌ای که انتخاب قضات از میان یتیمان یا حذف تمایزهای طبقاتی و جنسیتی، نشانه‌هایی از تلاش او برای تحقق جامعه‌ای برابر و عادلانه است.

سومین محور، آزادی، پاسخی به تجربه زیسته او از استبداد سیاسی و محدودیت‌های فردی بود. صنعتی‌زاده از کودکی احساس زندانی بودن در مکتب‌خانه داشت و نوجوانی‌اش با سرکوب آزادی‌خواهان و ظلم حاکمان همراه شد؛ بنابراین آزادی در آثار او نه فقط رهایی از استبداد سیاسی، بلکه آزادی درونی و فکری است؛ آزادی در اندیشیدن، آموختن و شکستن الگوهای کهنه. او این آزادی را شرط لازم برای شکوفایی عقلانیت و تحقق عدالت می‌دانست.

چهارمین محور، طبیعت، بازتاب تجربه زیسته او از محیط بومی و زیست‌جهان محرومیت‌زده کرمان بود. صنعتی‌زاده در جامعه‌ای می‌زیست که با خشکی زمین، فقر محیطی و فقدان امکانات زیست‌محیطی دست‌به‌گریبان بود. از این‌رو، در آرمان‌شهر او طبیعت به‌عنوان عنصری حیاتی مطرح می‌شود: بازگشت به ذات انسانی از رهگذر هماهنگی با طبیعت، بهره‌گیری از انرژی‌های پاک، کشاورزی سالم و معماری هماهنگ با محیط. به این ترتیب، طبیعت در اندیشه او پاسخی به بحران محرومیت و زیست‌ناپایداری دوران زیستش است.

پنجمین محور، آموزش، بیش از هر چیز در تجربه شخصی صنعتی‌زاده از شکست نظام مکتب‌خانه‌ای و موفقیت آموزش آزاد ریشه دارد. او در کودکی از فضای سخت و بی‌روح مکتب‌خانه گریزان بود و به‌واسطه پدر و مطالعه آزاد مسیر تازه‌ای در یادگیری یافت. او جامعه خود را گرفتار بی‌سوادی و جهل می‌دید. از این‌رو، آموزش در آرمان‌شهرش کلید رهایی از عقب‌ماندگی و ساختن جامعه‌ای نو است؛ آموزشی که نه تقلید طوطی‌وار، بلکه تربیت اخلاقی، عقلانی و انتقادی را دنبال می‌کند.

در نتیجه، پنج محور آرمان‌شهر صنعتی‌زاده به‌طور مستقیم به مسائل و دشواری‌های زیسته او پاسخ می‌دهند: عقلانیت در برابر جهل و خرافه؛ عدالت در برابر تبعیض و فقر؛ آزادی در برابر استبداد و خفقان؛ طبیعت در برابر محرومیت و خشکی محیط؛ و آموزش در برابر جهل و بی‌سوادی. همین پیوند میان تجربه زیسته و تصویر آرمان‌شهری، اندیشه او را از توصیف انتزاعی و ناکجاآبادی متمایز می‌کند و آن را به طرحی بومی، ریشه‌دار و تحقق‌پذیر بدل می‌سازد. در ادامه، هر موضوع و محور به‌صورت جداگانه مورد بحث قرار می‌گیرد.

عقلانیت

ابتدای شروع کتاب مجمع دیوانگان، این مصرع از اشعار مولوی، «خلق مجنون‌اند و مجنون عاقل است»، به‌عنوان منبع الهام جهت انتخاب عنوان کتاب، مطرح شده که خود نشان‌دهنده اهمیت عقلانیت برای صنعتی‌زاده بوده است. در سرتاسر آثار او، نشانه‌هایی از اهمیت عقلانیت دیده می‌شود؛ برای مثال «از همه چیز بالاتر عقل است» (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۰۳). براساس گفته‌های او، با اهمیت یافتن عقلانیت، در مفهوم قدرت نیز تحولی پدیدار شده است؛ چنان‌که «من از هفت خوان با زور بازو و قوت قلب گذشتم، ولی چنین عجایی را که اکنون مشاهده می‌کنم ندیده‌ام» (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۱۳). در فضای عقلانی آرمان‌شهر صنعتی‌زاده، مفاهیمی مانند جاهلیت دائمی انسان، قدرت‌طلبی و خودخواهی، نظام‌های خون‌خوار و جنگ‌طلب، و مفهوم سنتی دیوانگی و دارالمجانین، همگی مورد نقد قرار می‌گیرد. او می‌نویسد: «ای کاش این خودخواهان و خون‌خواران عصر طلایی در اینجا بودند و از مشاهده این دارالمجانین عبرت می‌گرفتند؛ زیرا آلات و ادوات جنگی و مجسمه‌ها و... در اینجا به معرض نمایش گذاشته شده است» (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۰۳). براین اساس، انسان باید با تأمل در تاریخ و عبرت‌گیری از گذشته و با داشتن تفکر نقاد و بازنگری در ارزش‌ها، به اصلاح اجتماعی جامعه بپردازد. همچنین هوشیاری عمومی در آرمان‌شهر صنعتی‌زاده از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. در دنیای آرمانی او، ارتباطات،

به دلیل پیشرفت فناوری، بسیار مؤثر و سریع بوده و همگان از هوشیاری و هوشمندی عمومی نسبت به اثرات فناوری بر انسان برخوردارند. علاوه بر آن، در این دنیا اختیار فردی و هوشیاری در تصمیم‌گیری نیز بسیار حائز اهمیت است.

عدالت

عدالت در فضای آرمان‌شهر صنعتی‌زاده، به وسیله اداره حقوق و اخلاق محقق شده و به حوزه‌هایی مانند دفاع از حق و عدالت، عدالت اجتماعی و اقتصادی، برابری، تعادل جسمی و ذهنی و تعادل اجتماعی و معنوی، و نیز بهره‌مندی همه افراد از نور آفتاب اشاره دارد: «منتها کسانی که برخلاف قوانین معموله دنیا مرتکب خلاف و جنایتی می‌شوند، آن‌ها مالیات می‌دهند» (همان). در آرمان‌شهر او، بر جامعه بدون سلسله‌مراتب و تمایز طبقاتی، برابری مادی و برابری جنسیتی، صحه گذاشته شده است: «لباس زن و مرد یکی است و امتیاز مصنوعی و ساختگی از میان جنس بشر رخت بر بسته» (همان). بر اساس آرمان‌شهر صنعتی‌زاده، او در زمینه تعادل اجتماعی و معنوی، به دنبال جامعه‌ای اخلاقی و معنوی بوده که ارزش‌هایی مانند هویت انسانی مشترک و اخلاق عمومی، راستی و درستی، یگانگی و یکرنگی، مؤاخات و برادری، مواسات و همدردی، مساوات و برابری، و نبود طمع و حسد است. همچنین او خواهان جامعه‌ای بدون خشونت بوده که با تضمین زندگی کامل با حفظ کرامت و انسانیت، به دنبال سعادت انسان است. «مساوات، مواسات، مؤاخات، یگانگی، یکرنگی، راستی، درستی سرمایه سعادت عمومی ساکنین این شهر است» (همان). او همچنین بر اهمیت روابط انسانی و احساسی و تعادل بین شادی و هوشیاری (نبود شادی بدون هدف و انگیزه)، صحه می‌گذارد. «مسرت بی اندازه مایه افسردگی و پژمردگی و کاهلی می‌گردد» (همان). در مبحث تعادل جسمی و ذهنی نیز صنعتی‌زاده با مطرح کردن ارزش‌هایی مانند سادگی و ثروت نشان داده که به دنبال زندگی‌ای است که در آن فشار مالی وجود ندارد، افراد با داشتن مهارت به دنبال کار و فعالیت هستند، در زندگی تعادل وجود دارد و افراد از لذت‌گرایی مطلق دوری می‌جویند: «برخیز. دنیای امروز دنیای اجتماعی و کار است» (همان).

آزادی

یکی دیگر از محورهای بسیار مهم در آرمان‌شهر صنعتی‌زاده، آزادی است که شامل آزادی و بازگشت به خود، الوهیت ذاتی انسان، آزادی حرکت و دسترسی عمومی، دسترسی آزاد به اطلاعات و فضا و نیز آزادی بیان و رفتار می‌شود؛ چنان‌که به گفته او «منظر قشنگ و دلربای دامنه کوه و مرغزار سبز و خرمی که در جلوی آن‌ها واقع بود، او را به یاد آزادی انداخته» (همان). «تمام دنیا الساعه مشغول تماشای ماشین اختراعی تو و دو نفر مردی که زنده نموده‌ای هستند و کسی نیست که از این خبر با اطلاع نباشد» (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۱۳). همچنین افراد در آرمان‌شهر او آزادی رفتاری دارند و همگان سرشار از شادی و سرور هستند: «روی هم‌رفته آثار خوشی و مسرت از در و دیوار این شهر می‌بارد» (همان).

طبیعت

طبیعت در آرمان‌شهر صنعتی‌زاده، نقش بسیار پررنگی داشته است؛ به طوری که او در سرتاسر آثار خود، در خصوص فضای شهری آراسته به طبیعت، سخن به میان آورده است. او در آرمان‌شهر خود از نزدیکی طبیعت به شهر و طبیعتی مانند بهشت در فضاهای مختلف شهر یاد کرده است. «فی الواقع آنجا شهر نبود، بلکه نمونه‌ای از بهشت برین بود.» (همان). صنعتی‌زاده در آرمان‌شهر خود قائل به هماهنگی با طبیعت و نیز ایجاد تعادل در شرایط طبیعی است: «عنان اختیار فصول در دست اقتدار انسان است. هر موقع موسمی را بخواهد در اندک لحظه هوا و فضا را تغییر می‌دهد» (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۰۳). همچنین در آرمان‌شهر او از مباحثی مانند کشاورزی هوشمند، خوردن غذای سالم و گیاهی و نیز یادگیری ویژگی‌های مثبت از طبیعت و حیوانات صحبت شده است: «نباتات را به قالبی پرورش داده که مواد فضولی باقی نمانده و سرتاپا ماده تغذیه شده‌اند» (همان). از نکات مهم دیگر که به موضوع طبیعت در آرمان‌شهر صنعتی‌زاده مرتبط است،

توسعه پایدار شهر و طبیعت، استفاده اخلاقی و هوشمندانه از طبیعت و استفاده از انرژی پاک و تجدیدپذیر است: «حرارت آفتاب را تسخیر و در مخازن ذخیره نموده است. جزر و مد دریاها را رایگان از دست نداد. به‌وسیله آن چرخ‌های عظیم‌الجثه را به حرکت درآورده است» (همان).

آموزش

در محور آموزش، صنعتی‌زاده به اهمیت علم و ادب، آموزش تعاملی و نیز دانش عمومی و دسترسی آزاد به اطلاعات، تأکید کرده است. به این منظور، در شهر نیز اداره معلومات عمومی برپا شده است. همچنین صنعتی‌زاده به مواردی مانند تخصص‌محوری و شایسته‌سالاری، همکاری علمی، اهمیت زبان، و احترام به دانشمندان و اهمیت آن‌ها تأکید کرده است: «تمثال مرد بزرگ و دانای شهری را که مخترع و کاشف طریقه جمع حرارت آفتاب است، در میدان مقابل سالن اداره استخدام آفتاب با گل‌های الوان بر روی قسمتی از سطح زمین نقش‌بندی نموده‌اند» (همان). «برای رسیدگی به هر شعبه از امور زندگانی، قضات مخصوصی که خودشان در آن کار خبر ویت داشتند تعیین شده بود» (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۱۳). صنعتی‌زاده به تربیت فکر نیز بسیار اهمیت داده است. او به وجود فضایی برای نقد و تأمل، و امکان و اجازه اثبات وجود و نیز اهمیت اخلاق و محبت در تربیت افکار تأکید کرده است: «همچنین اداره تنظیمات بایستی شما را تحت تربیت و آداب عمومی درآورده» (همان). بررسی آثار صنعتی‌زاده نشان از علاقه شدید او به پیشرفت فناوری و توسعه علم و فناوری دارد. با پیشرفت علم پزشکی، علوم و فناوری زیستی نیز پیشرفت چشم‌گیری داشته و به‌واسطه آن، طول عمر انسان افزایش یافته و فناوری در خدمت بهداشت و سلامت عمومی بوده که به سلامت جسم و رعایت بهداشت در سطح عموم افراد جامعه منجر شده است. «اداره صحت و سلامتی ضامن سیصد سال عمر است... عمر طولانی و طول جوانی و سرسبزی زندگانی امر عجیب و نادری نیست» (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۰۳). همچنین او از تفوق انسان بر طبیعت و زمان سخن رانده، به‌نحوی که امکان پرواز انسان فراهم آمده و سرعت جابه‌جایی بسیار زیاد است: «محال است انسان این‌طور عناصر اربعه را بتواند مطیع خویش بسازد... جانکاس، به اتفاق شاگردانش، هرکدام بال‌های ظریف و قشنگی را به شانه‌های خود بسته و بعضی‌شان چمدان‌های بلورینی به دست گرفته از روی آسمان می‌پریدند» (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۱۳). پیشرفت فناوری کاربردی و تعامل فناوری و پیوند دنیای مادی و فرامادی، به همراه سرعت زیاد جابه‌جایی، امکان بروز و وجود تمدن‌های علمی و کیهانی و تعامل بین سیارات را برای انسان به ارمغان آورده است: «در حال حاضر، دانشمند با ساکنین زهره به‌وسیله تلفن بی‌سیم مشغول مذاکره است و زمینه سخن درباره ارسال یک شهر پرنده به کره زهره است» (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۰۳).

ساختار شهری و اداری در آرمان‌شهر عبدالحسین صنعتی‌زاده کرمانی

ساختار شهری

دنیای آرمان‌شهری که صنعتی‌زاده متصور می‌شود، با مفهوم جهانی‌شدن و دهکده جهانی قرابت خاصی دارد؛ به طوری که به گفته او، «دنیای عظیمی که به مناسبت عظمتش از دایره تصرفات ما بیرون بود، کم‌کم کوچک‌تر می‌شود و در دایره تصرفات انسانی وارد می‌گردد» (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۱۳). همچنین شهرها از عظمت و شکوه بسیاری برخوردارند و فضاهای عمومی شهر بزرگ و همه‌شمول‌اند: «اینک از تمام اصناف و اشخاص مختلف در این مجمع بزرگ پذیرایی می‌شود» (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۰۳). در آرمان‌شهر او، فضای شهر عادلانه و جامعه غیرسلسله‌مراتبی است. «من به هر طرف که نظر می‌کنم مرکز است» (همان). در آرمان‌شهر صنعتی‌زاده، معماری ساختمان‌ها بسیار پیشرفته است و ساختمان‌ها متحرک‌اند: «در تعریف و توصیف این بنا همین بس که با حرکت چرخ کوچکی که خیلی شبیه به رول اتومبیل‌های قرن بیستم بود. آن بنا به چندین طرح و طرز تغییر شکل می‌یافت... عمارت صدطبقه متحرکی بنا یافته بود»

(صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۱۳). ساختمان‌های واقع در شهرها بسیار بزرگ و دارای تعداد طبقات بسیاری هستند. شهر نیز یک مایل طول و یک مایل عرض (۱/۶ کیلومتر) دارد: «ده سالن بزرگ به رنگ آسمان که هر یک چندین طبقه دارد و هر کدام سه فرسخ (۱۸۷۲۰ متر) طول و عرض دارد... محیط عمارت مزبور شش هزار ذرع (۶۲۴۰ متر) و قطر آن دو هزار ذرع (۲۰۸۰ متر) است» (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۰۳). طراحی خیابان‌ها عموماً به صورت مشجر و ساختار آن به این شکل است: «هر خیابانی به چهار قسمت تقسیم می‌گردد. اول و چهارم در دو طرف قسمت پیاده‌رو بود. دو قسمت هم در وسط متحرک بود که یک قسمت می‌رفت دوم می‌آمد» (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۱۳). در این شهر، کاربری‌های عام‌المنفعه مانند دارالعلم، ایجاد و احداث شده است: «این محل را برای تمام مردم این شهر ساخته‌اند» (همان).

ساختار اداری

در آرمان‌شهر صنعتی‌زاده، قانون و نظم، از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است: «در این صورت به نام قانون به تو امر می‌دهم...» (همان). «به یک نظم و ترتیب و اسلوب دسته‌دسته از مشرق و مغرب و شمال عالم به این محیط می‌آیند» (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۰۳). در این آرمان‌شهر، همبستگی جمعی وجود دارد، افراد در میان جامعه حضور دارند و احترام جمعی جاری است. «توجه تمام اعضای دائرة فلکیه امروز صرف حرکت دادن این شهر است» (همان). در این شهر علی‌رغم نبود تمرکز قدرت و مدیریت کارآمد، فضایی برای دیپلماسی و مدیریت هوشمندانه اختلاف به وجود آمده است: «پهلوانی‌اش را دیدم، اکنون نبرد دیپلماسی او را هم خواهم دید» (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۱۳). در آرمان‌شهر صنعتی‌زاده شاهد رهبری الهام‌بخش و معنوی، و جامعه‌ای مشارکتی و دموکراتیک هستیم. همچنین مراسم‌های مختلف در این شهر به صورت عمومی و همه‌شمول برگزار می‌شود. دولت در آرمان‌شهر او دولت کوچک، مؤثر و خدمتگزار به جامعه است و در ساختار اداری بروکراسی اداری به چشم نمی‌خورد. در جهان، مدیریتی واحد و مرکزی در لبنان وجود دارد که به دنبال قدرت‌طلبی نیست: «ادارات پر طول و عرضی که به جز اتلاف مال و جان مخلوق ثمری ندارند در میان نیست» (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۰۳). ساختار اداری و حکومتی به این شرح است: «کلیه دوایر عمومی هر شهری به ده قسمت منقسم شده است و مرکز دیگری برای این دوایر به جز در هر سال که در کوه لبنان راپورت کلیه عالم خوانده می‌شود، وجود ندارد» (همان). اداره‌های ده‌گانه مذکور نیز به شرح زیر است (شکل ۱):

شکل ۱. دوایر ده‌گانه اداره شهرها

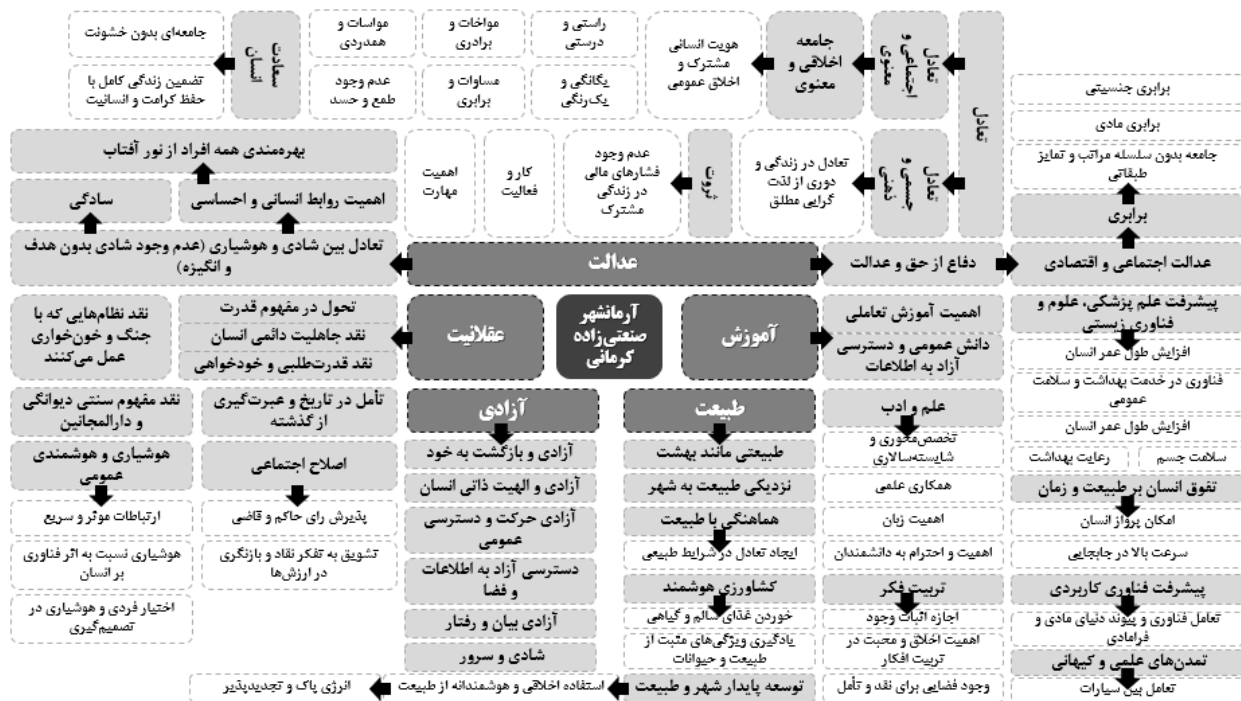
(منبع: نگارندگان به نقل از صنعتی‌زاده، ۱۳۰۳)

در خصوص مدیریت اقتصادی شهرها نیز از مالیات بهره جسته است. نکته حائز اهمیت در آرمان‌شهر صنعتی‌زاده، شفافیت و امنیت در ساختار اداری است. جامعه در آرمان‌شهر او جامعه‌ای بدون جرم و فساد و بدون خشونت است: «مستحفظین امنیت عمومی از بالای شهر تمام حرکات ساکنین را مشاهده می‌نمایند و به همین واسطه جنایتی واقع نشده و عموم در آسایش‌اند» (همان). شفافیت رفتاری از دیگر اصول حائز اهمیت در آرمان‌شهر صنعتی‌زاده است. «هر کسی وظیفه دارد که اعمال یومیه خود را یادداشت نماید» (صنعتی‌زاده

کرمانی، ۱۳۱۳). به گفته صنعتی‌زاده، افراد سخن‌گفتن در قالب شعر و سخن در لفافه را نمی‌پذیرند و همگی به صراحت در گفتار اذعان دارند: «شعر کجا شیرین است؟... حقیقت و راستگویی چه ضرر دارد که انسان این‌طور وقت خود را تلف کند؟» (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۰۳). وظیفه‌شناسی و تعهد در خدمت و کار، از دیگر اصول تأکیدی در آرمان‌شهر صنعتی‌زاده است. همچنین شفافیت در آرمان‌شهر او چنان مهم است که صنعتی‌زاده حتی ساختمان‌ها را نیز شفاف متصور شده و به شفافیت در ساخت‌وساز قائل است: «منازل همه بلورین بر یک وضع ساخته و پرداخته شده و فقط و فقط در نمره از یکدیگر ممتازند» (همان).

نتیجه‌گیری

با توجه به بررسی‌های انجام‌شده و تحلیل سه اثر برجسته صنعتی‌زاده می‌توان به این جمع‌بندی رسید که آرمان‌شهر از نگاه این اندیشمند مشروطه‌خواه ایرانی، جامعه‌ای است که در آن، پنج محور بنیادین عقلانیت، عدالت، آزادی، طبیعت و آموزش به‌گونه‌ای هم‌افزا در کنار یکدیگر عمل می‌کنند تا زمینه‌ساز رشد مادی و معنوی بشر باشند. او آرمان‌شهر را نه در قالب تصویری اسطوره‌ای و دست‌نیافتنی، بلکه به‌مثابه آینده‌ای محتمل، اخلاقی و دست‌یافتنی ترسیم می‌کند که در آن، انسان با بازسازی درونی و تحول اجتماعی به کمال می‌رسد. آرمان‌شهر صنعتی‌زاده تصویر جامعه‌ای است که در آن، پیوند میان عقلانیت، عدالت، آزادی، طبیعت و آموزش، نوعی تعادل پویا و انسانی را پدید می‌آورد. این تعادل، نه حاصل اقتباس محض از غرب، و نه تکرار سنت‌های کهن، بلکه حاصل بازاندیشی ایرانی-اسلامی در بستر تحولات معاصر است؛ تصویری بومی، ریشه‌دار و درعین‌حال نوگرا از آینده‌ای بهتر که می‌تواند راهنمای امروز ما نیز باشد. شکل ۲ کدها، موضوعات و مفاهیم اصلی آرمان‌شهر صنعتی‌زاده را نشان می‌دهد.

شکل ۲. کدها، موضوعات و موضوعات اصلی آرمان‌شهر صنعتی‌زاده

(منبع: نگارندگان)

ارائه درمان و راهکارهای عملی

عبدالحسین صنعتی‌زاده کرمانی در آثار خود، فراتر از توصیف کلی و انتزاعی، به سازوکارهایی برای تحقق آرمان‌شهر اشاره می‌کند که اندیشه او را از صرف خیال‌پردازی متمایز می‌سازد. نخستین راه تحقق این آرمان‌شهر در اندیشه او آموزش عمومی و آزاد است. صنعتی‌زاده تجربه شخصی خود را از رهایی از فضای بسته مکتب‌خانه‌ها و جایگزینی آن با آموزش نو و آزاد به‌وضوح در روایت‌هایش بازتاب داده است. او باور داشت که فقط با پرورش کودکان در محیطی آزاد و عقلانی، امکان عبور از جهل و استبداد و حرکت به‌سوی جامعه‌ای نو فراهم می‌شود. انتخاب یتیمان برای منصب قضاوت در روایت‌های او نشانه‌ای از تلاش برای طراحی نهادی عادلانه و رها از تعصبات طبقاتی و خویشاوندی است. دومین محور تحقق، عقلانیت انتقادی و بازاندیشی در ارزش‌ها است. صنعتی‌زاده معتقد است راه‌گذار از وضعیت بحرانی عصر او که آکنده از جهل، خرافه و استبداد بود، فقط با نقد گذشته، عبرت‌گیری از تاریخ و بازاندیشی در ارزش‌ها امکان‌پذیر است. عقلانیت در آثار او ابزاری صرف برای فناوری نیست، بلکه نیروی اصلاح‌گر و معنوی برای هدایت جامعه به‌سوی آینده‌ای بهتر است. سومین بعد تحقق، عدالت نهادی و اجتماعی است. صنعتی‌زاده در روایت‌های خود، نظامی حقوقی و اجتماعی را به تصویر می‌کشد که در آن، سلسله‌مراتب و تبعیض‌های جنسیتی و طبقاتی رنگ می‌بازند و مساوات، برابری و شایسته‌سالاری جایگزین می‌شوند. به این ترتیب، تحقق عدالت در اندیشه او نه صرفاً آرمانی اخلاقی، بلکه طرحی نهادی و اجرایی است که جامعه را از بحران‌های ساختاری رهایی می‌بخشد. چهارمین عنصر تحقق، ترکیب سنت و مدرنیته است. برخلاف برخی روشنفکران هم‌دوره که یا تماماً به غرب‌گرایی یا به بازگشت مطلق به سنت گرایش داشتند، صنعتی‌زاده راه میانه‌ای را ترسیم می‌کند: پاسداشت ارزش‌های اخلاقی و معنوی فرهنگ اسلامی-ایرانی در کنار بهره‌گیری از پیشرفت‌های علمی و فناوری روز. او نشان می‌دهد چگونه می‌توان بدون از دست دادن هویت، با جهان نو همراه شد. درنهایت، صنعتی‌زاده برای تحقق آرمان‌شهر، الگوهای نهادی و اجتماعی مشخصی پیشنهاد می‌کند: از ساختارهای اداری شفاف و خدمت‌گزار تا بهره‌گیری از انرژی‌های نو و معماری هماهنگ با طبیعت. این جنبه‌ها اندیشه او را از صرف توصیف آخرالزمانی جدا کرده و به الگویی عملی برای عبور از بحران‌های اجتماعی، اخلاقی و زیست‌محیطی بدل کرده است. براین اساس، تفاوت اندیشه صنعتی‌زاده با بسیاری از متفکران هم‌دوره در همین تأکید بر امکان تحقق آرمان‌شهر و ارائه راه‌حل‌های عینی برای مشکلات زمانه است. او آرمان‌شهر را نه ناکجاآبادی دست‌نیافتنی، بلکه آینده‌ای محتمل و دست‌یافتنی معرفی می‌کند که از دل ترکیب عقلانیت، عدالت، آزادی، طبیعت و آموزش برمی‌خیزد و همین امر جایگاه ویژه‌ای به اندیشه او در میان روشنفکران عصر مشروطه می‌بخشد.

در تحلیل آرمان‌شهر او، پنج محور مذکور نه عناصر پراکنده، بلکه بنیان‌های همبسته یک دستگاه فکری منسجم‌اند که هر یک پاسخی به مسئله‌ای عینی در زندگی و زمانه او است. علت‌یابی این محورها نشان می‌دهد هرکدام از دل شرایط بحرانی عصر مشروطه و تجربه‌های زیسته او شکل گرفته‌اند: عقلانیت در واکنش به جهل و خرافه، عدالت در برابر تبعیض و فقر، آزادی در برابر استبداد، طبیعت در برابر محرومیت زیست‌محیطی و آموزش در برابر بی‌سوادی و ناکارآمدی نظام مکتب‌خانه‌ای.

اما اهمیت این محورها در آن است که صنعتی‌زاده آن‌ها را به‌صورت یک شبکه‌ی علی و تکمیلی در نظر می‌گیرد. آموزش نقطه آغاز این زنجیره است؛ زیرا بدون تربیت نسلی نو، عبور از جهل و سنت‌های فرسوده ممکن نیست. آموزش عقلانی زمینه‌ساز پرورش عقلانیت انتقادی است؛ عقلانیتی که می‌تواند در برابر خرافه و استبداد ایستادگی کند. این عقلانیت، خود بستر ایجاد عدالت را فراهم می‌سازد؛ چرا که نظام عادلانه فقط در پرتو خرد جمعی و تصمیم‌گیری عقلانی شکل می‌گیرد. عدالت نیز بدون آزادی تحقق نمی‌یابد؛ زیرا آزادی اندیشه و بیان، شرط اجرای عدالت و رفع تبعیض است. درنهایت، همه این عناصر فقط در صورتی پایدار خواهند بود که با طبیعت در هماهنگی باشند؛ یعنی توسعه عقلانی، عادلانه و آزاد باید به حفظ محیط‌زیست و بازگشت به زیست‌جهان انسانی متکی باشد؛ بنابراین، پنج محور آرمان‌شهر صنعتی‌زاده زنجیره‌ای از علت و معلول را تشکیل می‌دهند: آموزش ← عقلانیت ← عدالت ← آزادی ← طبیعت. هر یک از

این محورها ضمن اینکه پاسخی به بحران‌های خاص زمانه او است، مکمل و تقویت‌کننده دیگری نیز به‌شمار می‌آید. همین پیوستگی و انسجام، اندیشه آرمان‌شهری صنعتی‌زاده را از صرف توصیف انتزاعی جدا و آن را به طرحی نظام‌مند و تحقق‌پذیر تبدیل می‌کند. این پژوهش از لحاظ نظری و کاربردی دارای پیام‌های روشنی است. از حیث نظری، با تحلیل مفهوم آرمان‌شهر در آثار عبدالحسین صنعتی‌زاده، به غنای ادبیات نظری درباره آرمان‌شهرهای ایرانی-اسلامی کمک می‌کند و نشان می‌دهد چگونه مفاهیم فلسفی، اجتماعی و فرهنگی می‌توانند در قالب روایت‌های ادبی بازنمایی شوند. همچنین این پژوهش رابطه میان سنت و تجدد را واکاوی می‌کند و تلاش‌های نویسندگان ایرانی برای ارائه الگویی بومی از پیشرفت و عدالت را برجسته می‌سازد. علاوه‌براین، مطالعه حاضر امکان مقایسه آرمان‌شهرهای ایرانی-اسلامی با نمونه‌های غربی را فراهم می‌آورد و به ادبیات تطبیقی آرمان‌شهر ابعاد جدیدی می‌بخشد. از منظر کاربردی، یافته‌های پژوهش می‌تواند الهام‌بخش سیاست‌گذاران فرهنگی و اجتماعی باشد تا در طراحی الگوهای توسعه، از مفاهیم بومی و ارزش‌های فرهنگی بهره بگیرند. همچنین این مطالعه می‌تواند در حوزه آموزش و ترویج ادبیات داستانی ایران مورد استفاده قرار گیرد و توجه بیشتری به نویسندگان پیشگام ایرانی نظیر صنعتی‌زاده جلب کند. نتایج این پژوهش برای پژوهشگران حوزه علوم انسانی و اجتماعی، به‌ویژه در زمینه مطالعات فرهنگی، ادبیات تطبیقی و فلسفه سیاسی، کاربردی است و مسیرهای جدیدی برای پژوهش در زمینه آرمان‌شهرهای بومی ارائه می‌دهد. علاوه‌براین، این تحقیق می‌تواند به‌عنوان الگویی برای بازخوانی سایر متون ادبی-فلسفی در ایران و جهان اسلام مورد استفاده قرار گیرد و به بازتولید مفاهیمی مانند عدالت، پیشرفت و اخلاق در ادبیات معاصر کمک کند.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

همه نویسندگان به طور مساوی در مفهوم‌سازی مقاله و نگارش پیش‌نویس‌های اولیه و بعدی آن مشارکت داشتند.

اخلاق پژوهش

نویسندگان اصول اخلاقی را در انجام و انتشار این پژوهش علمی رعایت نموده‌اند و این موضوع مورد تأیید همه آنهاست.

بیانیه دسترسی به داده‌ها

داده‌های پژوهش حاضر از طریق درخواست از نویسندگان قابل دسترسی است.

حمایت مالی

در نگارش این پژوهش هیچ کمک مالی از سازمان‌های دولتی، عمومی، تجاری یا غیرانتفاعی دریافت نشده است.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که در این مطالعه هیچ گونه تعارض منافی وجود ندارد و تمام نویسندگان مقاله را خوانده و با انتشار آن موافقت کرده‌اند.

بیانیه استفاده از هوش مصنوعی مولد

نویسندگان از هیچ ابزار هوش مصنوعی در تولید محتوا و نگارش مقاله استفاده نکرده‌اند.

سپاسگزاری

از داوران محترم به خاطر ارائه نظرهای ساختاری و علمی سپاسگزاری می‌شود.

منابع

- آرین پور، یحیی (۱۳۵۵). از صبا تا نیما. جلد ۲. تهران: شرکت سهامی کتاب‌های جیبی.
- آرین پور، یحیی (۱۳۸۲). از نیما تا روزگار ما، تاریخ ۱۵۰ ساله ادب فارسی. تهران: زوار.
- آقاعباسی، یدالله (۱۳۹۰). عبدالحسین صنعتی‌زاده و ادبیات دراماتیک. نشریه ادب و زبان، ۳۰(۲۷)، ۳۱-۴۶.
- اسپریگنز، توماس (۱۳۷۰). فهم نظریه‌های سیاسی. ترجمه فرهنگ رجایی. چاپ اول. تهران: آگه.
- اقتداری، احمد (۱۳۵۶). صنعتی‌زاده، نویسنده‌ای از کرمان (سی گفتار درباره کرمان، به کوشش محمد رسول دریاگشت). کرمان: استانداری.
- امین‌زاده، بهناز و نقی‌زاده، محمد (۱۳۸۱). آرمان‌شهر اسلام: شهر عدالت. صفة، ۱۲(۳-۴)، ۲۰-۳۱.
- بابازاده اقدم، سگسر و شکیب، محمود (۱۳۹۰). مقایسه رمان تاریخی ابومسلم خراسانی جرجی زیدان و سیاه‌پوشان صنعتی‌زاده کرمانی. مجله انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، ۷(۲۰)، ۸۵-۱۰۷.
- بلالی اسکویی، آزیتا (۱۳۹۶). آرمان‌شهر در عرصه دین. کنگره بین‌المللی عمران، معماری و توسعه شهری. دوره پنجم. تهران.
- حسام‌پور، سعید و حیدری جامع‌بزرگی، فهیمه (۱۳۹۹). رستم در قرن بیست‌ودوم: کندوکاوی در شناخت ژانر و مخاطب این اثر. فصلنامه نقد ادبی، ۱۳(۵۲)، ۱۱۱-۱۳۸.
- ستاری ساربانقلی، حسن (۱۳۹۱). آرمان‌شهر در آرای روشنفکران عصر مشروطه ایران. نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی، ۱۷(۱)، ۵۵-۶۴.
<https://doi.org/10.22059/jfaup.2012.29697>
- صارمی، حمیدرضا و کشاورزی، شیما (۱۴۰۰). تبیین اندیشه آرمان‌شهری با رویکرد شهر اسلامی در دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی. فصلنامه علمی نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان، ۱۱(۴)، ۱۵۷-۱۸۲.
<https://doi.org/10.22059/jstmt.2022.330591.1483>
- صنعتی‌زاده کرمانی، عبدالحسین (۱۳۰۳). مجمع دیوانگان. تهران: کتابخانه مظفریه.
- صنعتی‌زاده کرمانی، عبدالحسین (۱۳۱۳). رستم در قرن بیست‌ودوم. تهران: چاپخانه مرکزی.
- صنعتی‌زاده کرمانی، عبدالحسین (۱۳۴۶). روزگاری که گذشت. تهران: چاپخانه گیلان.
- غلام، محمد (۱۳۸۱). رمان تاریخی، سیر و نقد و تحلیل رمان‌های تاریخی. تهران: چشمه.
- فسایی، جعفر، خجسته، فرامرز، سراج، سیدعلی (۱۴۰۲). تبیین جایگاه و عملکرد پادگفتمانی رمان تاریخی دام‌گستران یا انتقام‌خواهان مزدک. فصلنامه متن‌پژوهی ادبی، ۲۷(۹۵)، ۱۲۵-۱۵۴.
- کریمخانی، هادی و نظری، ماه (۱۴۰۰). تحلیل الگوی کنشگر گرماس در شخصیت‌های رمان سلحشور. فصلنامه علمی تفسیر و تحلیل متون زبان و ادبیات فارسی (دهخدا)، ۱۳(۴۷)، ۱۵۷-۱۷۷.
- کیانفر، آیدا و صارمی، حمیدرضا (۱۳۹۸). آرمان‌شهر ایرانی-اسلامی از منظر نظامی گنجوی. فصلنامه علمی نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان، ۱(۱)، ۱۶۶-۱۳۱.
<https://doi.org/10.22059/jstmt.2019.72132>
- مقیم‌زاده، محمدهدی (۱۳۹۸). صنعتی‌زاده در قرن بیست‌ویکم؛ نقد و بررسی رمان رستم در قرن ۲۲. فصلنامه نقد کتاب ادبیات و هنر، ۲(۷-۸)، ۱۰۸-۱۰۱.
- میرعابدینی، حسن (۱۳۸۰). صد سال داستان‌نویسی ایران. تهران: نشر چشمه.
- نیکیتین، بازیل (۱۳۸۶). رمان تاریخی در ادبیات فارسی کنونی. ترجمه احمد سمیعی (گیلانی). نشریه ادبیات داستانی، ۱۷، ۱۰۴-۱۱۳.
- ورناصری، احمدرضا و الهانی، هادی (۱۴۰۱). روش تحلیل روایت یا روایت‌پژوهی. نشریه ترویج علم، ۱۳(۲۳)، ۱۷۶-۱۹۹.
<https://doi.org/10.22034/popsci.2022.322593.1151>
- Birch, L. (2011). *Telling Stories: A Thematic Narrative Analysis of Eight Women's PhD Experiences*. Submitted in fulfilment of the requirements of the degree of Doctor of Philosophy, School of Communication and the Arts, Faculty of Arts, Education and Human Development, Victoria University.
- Elliott-Mainwaring, H. (2021). Exploring using NVivo software to facilitate inductive coding for thematic narrative synthesis. *British Journal of Midwifery*, 29(11), 628-632.
- Fina, A., & Georgakopoulou, A. (2015). *The Handbook of Narrative Analysis*. Wiley Blackwell.

- Frost, N. (2011). *Qualitative Research Methods in Psychology; Combining Core Approaches*. Mc Grow Hill, Open University Press.
- Hill, C., Knox, S. (2021). *Essentials of Consensual Qualitative Research*. American Psychological Association .
- Järvinen, M., & Mik-Meyer, N. (2020). *Qualitative Analysis; Eight Approaches for the Social Sciences*. SAGE Publications Ltd .
- Lawler, S. (2002). *Narrative in Social Research*. London: Blackwell.
- Levitas, R. (1990). *The concept of utopia*. Peter Lang.
- Lainson, K., Braun, V., Clarke, V. (2019). Being both narrative practitioner and academic researcher: A reflection on what thematic analysis has to offer narratively informed research, *International Journal of Narrative Therapy and Community Work*, 2019(4), 1-14.
- Mannheim, K. (1991). *Ideology and Utopia*. London: Routledge.
- McAllum, K., Fox, S., Simpson, M., Unson, Ch. (2019). A comparative tale of two methods: how thematic and narrative analyses author the data story differently, *Communication Research and Practice*, 5(3), 1-18.
- Nicola, M., Correia, H., Ditchburn, G., Drummond, P. (2019). Invalidation of chronic pain: a thematic analysis of pain narratives. *Disability and Rehabilitation*, 43(6), 1-9.
- Oliver, K. (1998). A Journey Into Narrative Analysis: A Methodology for Discovering Meanings. *Journal of Teaching in Physical Education*, 17, 244-259.
- Riessman, C, K. (1993). Narrative Analysis. *Qualitative Research Methods*, Volume 30, London: New Delhi, Sage Publications, International Educational and Professional Publisher.
- Sargent, L. (1975). Utopia- The Problem of Definition. *Extrapolation*, 16(2), 137-148.
- Symon, G., & Cassell, C. (2012). *Qualitative Organizational Research; Core Methods and Current Challenges*, London: New Delhi, Sage Publications, International Educational and Professional Publisher.

References

- Aghaabasi, Y. (2011). Abdolhossein Sanatizadeh and Dramatic Literature. *Literature and Language Journal*, 30(27), 31-46. [In Persian]
- Aminzadeh, B., Naghizadeh, M. (2002). Utopia of Islam: City of Justice. *Soffeh*, 12(3-4), 20-31. [In Persian]
- Arianpour, Y. (1976). *From Saba to Nima*. Vol. 2, Tehran: Ketabhaye Jibi Joint Stock Company. [In Persian]
- Arianpour, Y. (2003). *From Nima to Our Time: 150 Years of Persian Literature*. Tehran: Zavvar. [In Persian]
- Babazadeh Aghdam, A., Shakib, M. (2011). Comparison of the Historical Novel Abu Muslim Khorasani by Jorji Zaydan and Siahpooshan by Sanatizadeh Kermani. *Journal of the Iranian Association of Arabic Language and Literature*, 7(20), 85-107. [In Persian]
- Balali Oskouei, A. (2017). Utopia in the Realm of Religion. *The 5th International Congress on Civil Engineering, Architecture and Urban Development*, Tehran. [In Persian]
- Birch, L. (2011). *Telling Stories: A Thematic Narrative Analysis of Eight Women's PhD Experiences*. Submitted in fulfilment of the requirements of the degree of Doctor of Philosophy, School of Communication and the Arts, Faculty of Arts, Education and Human Development, Victoria University.
- Eghtedari, A. (1977). *Sanatizadeh, a Writer from Kerman* (Thirty Discourses on Kerman, edited by Mohammad Rasoul Daryagasht). Kerman: Governorship. [In Persian]
- Elliott-Mainwaring, H. (2021). Exploring using NVivo software to facilitate inductive coding for thematic narrative synthesis. *British Journal of Midwifery*, 29(11), 628-632.
- Fasaei, J., Khojasteh, F., Seraj, S. A. (2023). Explaining the Status and Function of the Anti-Discourse in the Historical Novel Damgostaran or Enteghamkhahan-e Mazdak. *Literary Text Research*, 27(95), 125-154. [In Persian]
- Fina, A., & Georgakopoulou, A. (2015). *The Handbook of Narrative Analysis*. Wiley Blackwell.
- Frost, N. (2011). *Qualitative Research Methods in Psychology; Combining Core Approaches*. Mc Grow Hill, Open University Press.
- Gholam, M. (2002). *The Historical Novel: Its Course, Critique, and Analysis of Historical Novels*. Tehran: Cheshmeh Publication. [In Persian]
- Hesampoor, S., Heidary jamebozorgi, F. (2020). Rostam in the Twenty Second Century: Genre Analysis. *Literary Criticism Quarterly*, 13(52), 111-138. [In Persian]
- Hill, C., Knox, S. (2021). *Essentials of Consensual Qualitative Research*. American Psychological Association .
- Järvinen, M., & Mik-Meyer, N. (2020). *Qualitative Analysis; Eight Approaches for the Social Sciences*. SAGE Publications Ltd.
- Karimkhani, H., Nazari, M. (2021). Analysis of Greimas's Actantial Model in the Characters of the Novel Salahshoor. *Scientific Quarterly of Interpretation and Analysis of Persian Language and Literature Texts (Dehkhoda)*, 13(47), 157-177. [In Persian]
- Kianfar, A. Saremi, H. R. (2019). Iraninan and Islamic's Utopian in Nezami Ganjavi's perspective. *Journal of Social Theories of Muslim Thinkers*, 9(1), 131-166. [In Persian]
- Lawler, S. (2002). *Narrative in Social Research*. London: Blackwell.
- Levitas, R. (1990). *The concept of utopia*. Peter Lang.
- Lainson, K., Braun, V., Clarke, V. (2019). Being both narrative practitioner and academic researcher: A reflection on what thematic analysis has to offer narratively informed research, *International Journal of Narrative Therapy and Community Work*, 2019(4), 1-14.
- Mannheim, K. (1991). *Ideology and Utopia*. London: Routledge.
- McAllum, K., Fox, S., Simpson, M., Unson, Ch. (2019). A comparative tale of two methods: how thematic and narrative analyses author the data story differently, *Communication Research and Practice*, 5(3), 1-18.
- Mirabedini, H. (2001). *One Hundred Years of Iranian Story Writing*. Tehran: Cheshmeh Publication. [In Persian]
- Moghimzadeh, M. (2019). Sanatizadeh in the 21st Century; Critique and Review of the Novel Rostam in the 22nd Century. *Literary and Art Book Review Quarterly*, 2(7-8), 101-108. [In Persian]
- Nikitin, B. (2007). The Historical Novel in Contemporary Persian Literature. Translated by Ahmad Sami'i (Gilani), *Journal of Fiction Literature*, 17, 104-113. [In Persian]
- Nicola, M., Correia, H., Ditchburn, G., Drummond, P. (2019). Invalidation of chronic pain: a thematic analysis of pain narratives. *Disability and Rehabilitation*, 43(6), 1-9.
- Oliver, K. (1998). A Journey Into Narrative Analysis: A Methodology for Discovering Meanings. *Journal of Teaching in Physical Education*, 17, 244-259.
- Riessman, C. K. (1993). Narrative Analysis. *Qualitative Research Methods*, Volume 30, London: New Delhi, Sage Publications, International Educational and Professional Publisher.
- Sanatizadeh Kermani, A. (1924). *Majma' al-Divanegan*. Tehran: Mozaffariyeh Library. [In Persian]

- Sanatizadeh Kermani, A. (1934). *Rostam in the 22nd Century*. Tehran: Central Press. [In Persian]
- Sanatizadeh Kermani, A. (1967). *Rozegari Ke Gozasht*. Tehran: Gilan Press. [In Persian]
- Saremi, H. R. Keshavarzi, S. (2021). Explaining Utopian Thought Based on Islamic City Approach According to Ayatollah Javadi Amoli's Perspective. *Journal of Social Theories of Muslim Thinkers*, 11(4), 157-182. [In Persian]
- Sargent, L. (1975). Utopia- The Problem of Definition. *Extrapolation*, 16(2), 137-148.
- Sattari Sarabanoghli, H. (2012). Utopia in the opinions of scholars in Iran constitution period. *Journal of Fine Arts: Architecture & Urban Planning*, 17(1), 55-64. [In Persian]
- Spriggans, T. (1991), *Understanding political theories*, translated by Farhang Rajaei, first edition, Tehran: Agah. [In Persian]
- Symon, G., & Cassell, C. (2012). *Qualitative Organizational Research; Core Methods and Current Challenges*, London: New Delhi, Sage Publications, International Educational and Professional Publisher.
- Varnaseri, A. Alhaei, H. (2022). Method of narrative analysis or narrative research. *Popularization of Science*, 13(2), 176-200. [In Persian]